

החקלאות

1. קווי התפתחות עיקריים

בתשכ"ו נמשכה הירידה של התוצר הריאלי בחקלאות, ירידה שהחלה עוד בתשכ"ה. התוצר הנקי, במחירים קבועים ליצרן, ירד בתשכ"ו ב-1.5 אחוזים, לאחר ירידה דומה בתשכ"ה (לוח י"א-1).

הירידה שחלה בתוצר הריאלי בחקלאות בשנתיים האחרונות, הינה פרי השפעתם המשולבת של גורמי טבע עם מגמת האטה בקצב גידולו של התוצר, שהחלה עוד בסוף שנות החמישים. השפעתם של גורמי הטבע התבטאה בתשכ"ו בכך שהיתה זו שנת בצורת שבאה לאחר שנה נוחה מבחינת תנאי מזג האוויר. בתשכ"ה — הגם שהיתה שנה נוחה לחקלאות — נפלו היבולים הממוצעים של מרבית הגידולים החקלאיים מיבולי השיא שהושגו בתשכ"ד במרבית הענפים החקלאיים.¹ ההשפעה העיקרית של הבצורת בתשכ"ו, היתה במוצרי הביניים ובגידול התשומות הקנויות: התפוקה הכוללת (לרבות מוצרי ביניים) גדלה בשיעור נמוך במונחים ריאליים, אולם בתפוקה החקלאית (למעט מוצרי ביניים) חלה החשת מה בגידול — קרוב ל-4 אחוזים בתשכ"ו, לעומת 2 אחוזים בתשכ"ה. התשומות הקנויות, במונחים ריאליים, גדלו בתשכ"ו ב-10 אחוזים, לעומת 3 אחוזים בתשכ"ה. מגמת ההאטה בקצב גידולו של התוצר הריאלי בחקלאות החלה עוד בסוף שנות החמישים (ראה דיאגרמה י"א-1), והיא נובעת מהאטת קצב הגידול של הביקוש המקומי למוצרי חקלאות (הייצור לשם יצוא התרחב אף הוא בקצב איטי ונתקל בקשיים מרובים), ומירידת רווחיות הייצור החקלאי עקב הגידול המהיר יותר בהיצע מאשר בביקוש.

במשך מרבית שנות החמישים גדל הייצור החקלאי בקצב מהיר עקב מדיניות שמנעה יבוא תוצרת חקלאית ואפשרה לקיים רמת מחירים גבוהה. תנאים אלה, וכן גידול מהיר יותר של האוכלוסייה,² יצרו רמת ביקוש גבוהה לתוצרת חקלאית, וייצורה גדל מהר ככל שמגבלות גורמי הייצור אפשרו זאת.³ לאחר מספר שנים של גידול מהיר יותר בהיצע מאשר בביקוש, ועל אף גידול מתמיד בפריון הייצור, הצטמצמה רווחיות הייצור החקלאי; ובעקבות ירידת הרווחיות בסוף שנות החמישים, התפתחה מגמת האטה בגידול הייצור. האטה זו היתה פרי השפעה משולבת של ירידה בתעסוקה בחקלאות, ירידת רמת ההשקעות בענף ופעולות מינהליות — בעידוד הממשלה ובארגונה — לריסון הייצור בעזרת מכסות ייצור. בד בבד עם אלה הואט, כאמור, גם גידולו של הביקוש

¹ עם זאת, נראה, שבתשכ"ה מוסבר חלק מהירידה בתוצר בצמצום מכון של הייצור, לאחר שבתשכ"ד ירדו המחירים ליצרן עקב הגידול המהיר בהיצע.

² בשנים 1950 עד 1959 גדלה האוכלוסייה בשיעור שנתי ממוצע של 7.0 אחוזים, ואילו בשנים 1960 עד 1966 ירד שיעור הגידול השנתי הממוצע ל-3.5 אחוזים.

³ באותן שנים היו קיימות זרובות בלתי מנוצלות של קרקע ומים, כמו כן חל גידול מהיר בכוח העבודה שהופנה לחקלאות, כך שגידול הייצור ביטא בעיקר את קצב ההתארגנות של מערכת הייצור החקלאי: הקמת יישובים, ציודם, הדרכתם וסיגול תהליכי הייצור על ידי המתיישבים.

החשבון השוטף של החקלאות, תשכ"ה ותשכ"ו

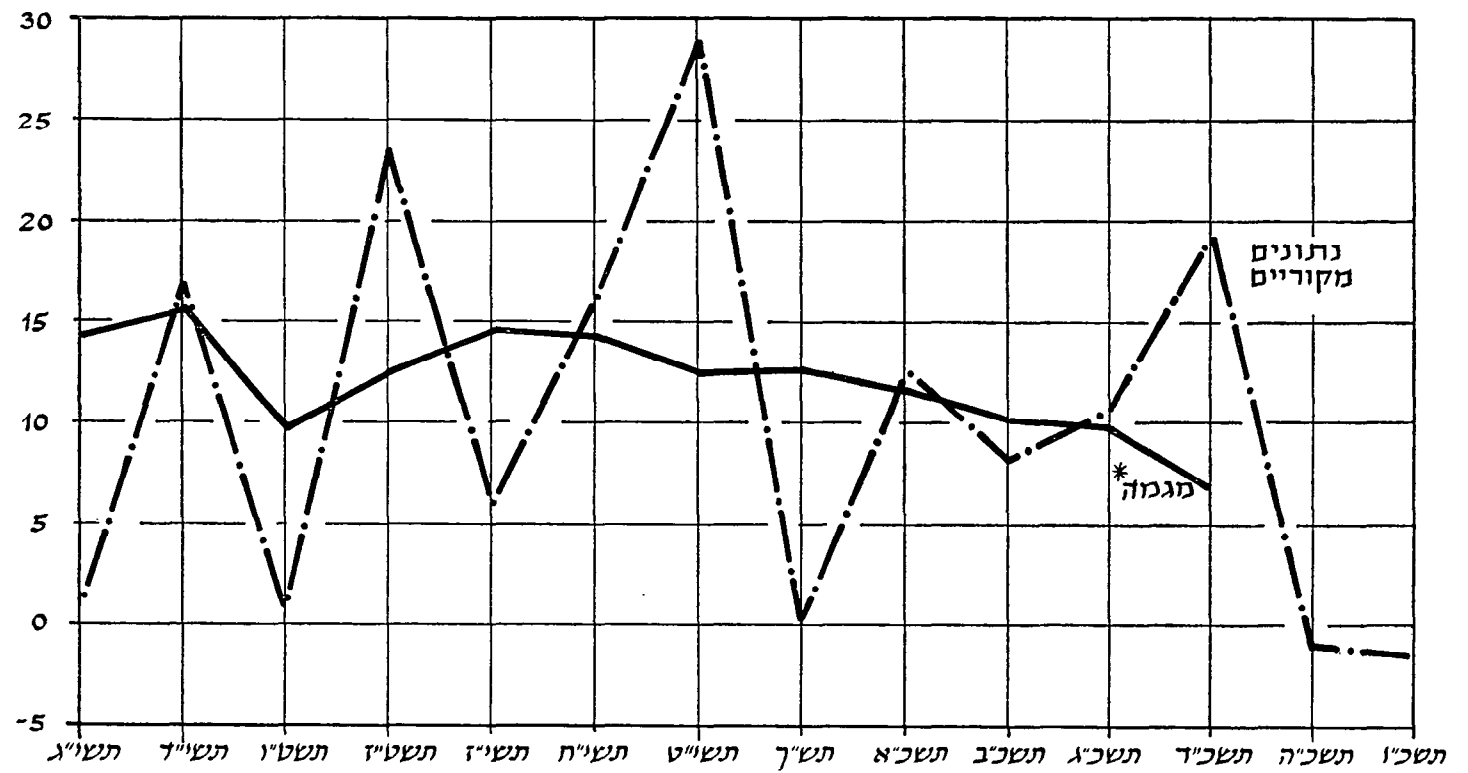
הערך במחירים שוטפים		העלייה או הירידה (-) מתשכ"ה לתשכ"ו			
תשכ"ה *	תשכ"ו	בערך	בכמות	במחיר	
(מיליוני ל"י)		(אחוזים)			
1,424.4	1,481.3	4.0	1.3	2.6	1. התפוקה הכוללת במחירים ליצרן
152.4	131.5	-13.7	-16.5	3.4	2. פחות : תשומות ביניים
1,272.0	1,349.8	6.1	3.6	2.5	3. התפוקה החקלאית במחירים ליצרן
111.3	91.2	-18.1	—	—	4. פחות : סובסידיות לתפוקה
1,160.7	1,258.6	8.4	3.6	4.6	5. התפוקה החקלאית במחירי שוק
460.9	525.0	13.9	10.3	3.2	6. פחות : תשומה קנויה
699.8	733.6	4.8	-0.1	4.9	7. התוצר החקלאי הגולמי במחירי שוק
95.2	106.3	11.6	8.6	2.8	8. פחות : בלאי
604.3	627.3	3.8	-1.5	5.3	9. התוצר החקלאי הנקי במחירי השוק
111.3	91.2	-18.1	—	—	10. בתוספת : סובסידיות לתפוקה
715.9	718.5	+0.4	-1.5	1.9	11. התוצר החקלאי הנקי במחירים ליצרן
0.2	13.8	590.0	—	—	12. פיצויי בצורת
716.1	732.3	2.3	—	—	13. ההכנסה הכוללת מהחקלאות
160.8	171.7	6.8	-9.5***	18.0	14. פחות : שכר עבודה לשכירים**
45.8	48.0	4.8	—	—	15. פחות : ריבית ודמי חכירה
509.5	512.6	0.6	—	—	16. הכנסות בעלי המשקים מן החקלאות

הערות : שיעורי השינוי חושבו על פי נתונים בלתי מעוגלים.
* נתונים מתוקנים.

** אומדני בנק ישראל לגבי תשלומי שכר בחקלאות נופלים ב־29 מיליון ל"י מאלו של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. הפרש זה נוצר עקב הבדלים בשיטות האמידה. לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה היתה ירידה בסך 7 מיליון ל"י בקירוב בהכנסות החקלאים בשנת תשכ"ו, שהן כ־1.4 אחוזים.
*** תשומות ימי עבודה סטנדרטיים (8 שעות) של שכירים.
המקור : שורה 1 ו־2 — לוח י"א־2 להלן ; שורה 4 ו־12 — לוח י"א־10 להלן ; שורה 6 לוח י"א־7 להלן ; שורה 8 — הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שורה 14 — בנק ישראל ; שורה 15 — אומדן על סמך נתונים על תשלומי ריבית של החקלאות ממדנם של בנק לאומי לישראל.

דיאגרמה י"א"1

השינויים הריאליים בתוצר בחקלאות ומגמתם, תשי"ג עד תשכ"ו

* המגמה מחושבת לפי ממוצע נע חמש שנים.

המקומי לתוצרת חקלאית, לרגל האטה בגידול האוכלוסייה, ואולי גם כתוצאה מן הירידה באחוז צריכת המזון בכלל ההוצאה עם עליית ההכנסה הריאלית.

על רקע התפתחויות אלה, ניתן היה לצפות אמנם לגידול מתון בתפוקה החקלאית בשנתיים האחרונות. אולם נראה, כי רמת הייצור החקלאי אף נפלה מזאת התואמת את המגמה של השנים האחרונות (עלייה בשיעור 5-7 אחוזים). רמה נמוכה זו של ייצור אף אינה קשורה, כפי הנראה, למיתון שחל בשנתיים האחרונות בגידול הביקוש עקב האטה גידול האוכלוסייה וההכנסה לנפש. שני טעמים לכך: מחד גיסא, אין לצפות להאטה רבה בביקוש למזון עם האטה העלייה בהכנסה, עקב הגמישות הנמוכה של הביקוש למזון ביחס להכנסה. מאידך גיסא, אין אופי הייצור החקלאי, מבנה מערכת השיווק וארגונו, וההתערבות הממשלתית בקביעת המחירים מאפשרים תגובות מהירות מצד ההיצע על שינויים בביקוש. במרבית הענפים החקלאיים דרושה תקופת הסתגלות ארוכה יחסית על מנת להגיב על תנאים משתנים. נראה איפוא, שיש לחפש את ההסבר לאי גידול הייצור בשנתיים האחרונות בעיקר בעלייה הגדולה במיוחד שחלה בתפוקה בשנת תשכ"ד, מזה, ובבצורת ששררה בשנת תשכ"ו. מזה.

בתשכ"ו עלו מחירי התפוקה (ליצור) בשיעור נמוך — כ-2.5 אחוזים בלבד — לאחר שבתשכ"ה הם עלו ב-7 אחוזים בקירוב. ההאטה הניכרת בעליית המחירים מקורה בעלייתם האיטית יותר של מחירי התפוקה המשווקת (1.8 אחוזים, לעומת כ-6.5 אחוזים בתשכ"ה), הקשורה בהרחבת ההיצע לשוק המקומי, ומעלייתם האיטית יותר של מחירי התפוקה שיועדה ליצוא. מחירים אלה עלו בתשכ"ו בשיעור 3.3 אחוזים בלבד, (לעומת 11.6 אחוזים בתשכ"ה) בעיקר כתוצאה מהאטה בעליית מחירי היצוא של הדירים (2.8 אחוזים, לעומת 13.5 אחוזים בתשכ"ה).

המחירים לצרכן עלו בתשכ"ו בשיעור של כ-4-5 אחוזים בלבד, לעומת עלייה ביותר מ-12 אחוזים בתשכ"ה. את ההאטה בעליית מחירי השוק של התפוקה שיועדה לצריכה מקומית בתשכ"ו יש לראות בעיקר על רקע הרחבת ההיצע לייצור זה¹ בתשכ"ו. לאחר שבתשכ"ה הוא הצטמצם בשיעור ניכר, התרחבות ההיצע לשוק המקומי חלה במרבית המוצרים החקלאיים, ובחלק מהם — בפרט בירקות ובפירות — היא היתה מלווה אף בירידת מחירים. מאידך גיסא, עלו מחירי בשר בקר, חלב, ביצים, דגים והדרים. עלייה זו קשורה בחלקה בהתערבות הממשלתית בקביעת המחירים (חלב וביצים) ובחלקה בצמצום ההיצע (בשר בקר), המשך עליית המחירים בשוק המקומי, אם כי בשיעור נמוך, למרות הרחבת ההיצע, משקף גידול בביקוש המקומי למוצרי חקלאות, והוא נעוץ בגידול בהכנסות בשנה הנסקרת. עם זאת, אין ספק, שהגידול האיטי באוכלוסייה בשנה הנסקרת, פעל לבלימת עליית המחירים, על ידי האטה בהתרחבות בביקוש.

בפריון הכולל, דהיינו בתפוקה הכוללת ליחידת תשומה כוללת (לרבות הון ועבודה) חלה ירידה של כאחוז אחד בתשכ"ו, לאחר שיעור ירידה דומה בתשכ"ה. גם בפריון גורמי הייצור, דהיינו בתוצר הגולמי ליחידת הון ועבודה, חלה ירידה של יותר מאחוז אחד בתשכ"ו, לאחר שבתשכ"ה הוא ירד ב-2 אחוזים בקירוב. ירידת הפריון בחקלאות, בשנתיים האחרונות, בולטת עוד יותר נוכח הגידול השנתי הממוצע, בשיעור 6-7 אחוזים, במשך השנים הקודמות. בשלב זה לא ניתן להביא הסברים מלאים לתופעה זו, ונראה שהיא נובעת מהשפעתם של גורמי טבע בשנתיים האחרונות. אולם ייתכן שהדבר נובע, בין היתר, מירידה בניצולת ההון בחקלאות. ירידה זו קשורה בחלקה בצמצום הייצור בענפים מסויימים אצל חלק מהיצרנים עקב הגבלות התכנון — צמצום שהקטין את הניצולת של מיתקנים — והיא, כנראה, גם תוצאת לוואי של תהליך התמחות מזורז העובר זה מספר שנים על החקלאות². כמו כן, נראה, שחלה האטה בתהליך הלמידה וההסתגלות המקצועית מצד ההתיישבות החדשה, לאחר התקדמות מהירה בשנותיה הראשונות.

¹ ההיצע הכולל לשוק המקומי התרחב בתשכ"ו בשיעור 4 אחוזים בקירוב, ואילו ההיצע לנפש גדל בשיעור של כאחוז אחד בלבד.

² ראה דיון מפורט יותר בנושא הפריון בסעיף העוסק בתשומות.

הבצורת בתשכ"ו גרמה להחשה בגידול הריאלי בתשומות הקנויות (10 אחוזים לעומת גידול של 3 אחוזים בתשכ"ה). עיקר הגידול היה במספוא הקנוי ובמים (לוח י"א-7), אך נראה, כי רכישת המספוא הקנוי גדלה גם עקב סיבות אחרות, שהעיקרית ביניהן היא ירידת מלאי גרעיני מספוא. בתשומת שעות העבודה המחושבת לפי נורמות לא חל שינוי בתשכ"ו והיא היתה דומה ברמתה לזו של תשכ"ה.¹ אולם בהרכב העובדים בחקלאות, המתבטא ביחס בין שכירים לשאינם שכירים חל שינוי ניכר: עלה משקלם של האחרונים על חשבון פליטת העובדים השכירים. הגידול במספר המועסקים שאינם שכירים מסמן שינוי במגמת השנים האחרונות, שבהן הלך וירד מספרם של מועסקים אלה באופן רצוף. תופעה זו, נגרמה על ידי כך, שמתישבים רבים שנהגו בשנות הגיאיות לעבוד ב"חור", בעבודות לא חקלאיות, שבהן היתה הכנסתם גבוהה יותר, נפלטו ממקומות עבודתם, חזרו למשקיהם והחליפו חלק מהשכירים שעבדו במקומם בחקלאות. ההכנסה הכוללת מן החקלאות גדלה בתשכ"ו ב-2.3 אחוזים, לאחר גידול בשיעור 6.5 אחוזים בתשכ"ה. ההאטה הניכרת בגידול ההכנסה הכוללת מהחקלאות בתשכ"ו מקורה בעלייתם האיטית יותר של מחירי התפוקה (ליצרן), בעוד התוצר הריאלי ירד. הגידול האיטי יותר של ההכנסה הכוללת, בעוד ששכר עבודה לשכירים ותשלומי ריבית ודמי חכירה המשיכו לגדול, הביא לגידול של חצי אחוז בלבד בהכנסתם הנקייה של בעלי המשקים מהחקלאות. ההכנסה הנקייה מהחקלאות, למועסק, שאיננו שכיר, בחקלאות, ירדה, כנראה, מאחר שכאמור חל גידול במספר המועסקים שאינם שכירים בחקלאות, בעוד ההכנסה הנקייה של בעלי המשקים מהחקלאות כמעט שלא גדלה.

היקף התמיכות הישירות לחקלאות עלה במקצת בתשכ"ו (לוח י"א-10). עלייה ניכרת היתה בתמיכות לגורמי ייצור ובפיצוי בצורת, בעוד שהתמיכות לתפוקה צומצמו בשיעור ניכר. צמצום התמיכות לתפוקה, הנמשך זו השנה השנייה, אולם בקצב מהיר יותר, מקורו בחלקו במדיניות הממשלה לביטול הסובסידיות, ובחלקו מצמצום בתפוקת המוצרים הנתמכים. בתחום ההשקעות נמשכה הירידה הריאלית בתשכ"ו, הן במפעלי פיתוח ציבוריים והן בהשקעות במשקים חקלאיים. לפיכך חלה האטה נוספת בקצב הגידול של מלאי ההון הריאלי, הגולמי והנקי (ראה לוח י"א-12), אולם גם הגידול בגרט ובבלאי השנתיים השפיע על ההאטה בגידול מלאי ההון הריאלי.

בשנת 1966 חל שיפור ניכר במצב מימון החקלאות, שהתבטא הן בתחום האשראי קצר המועד והן בתחום האשראי לזמן ארוך. יתרות החוב המוסדי של החקלאות גדלו ב-160 מיליון ל"י לעומת כ-120 מיליון ל"י ב-1965 (לוח י"א-13). בתוספת זו היה האשראי לזמן ארוך כ-135 מיליון ל"י, לעומת כ-95 מיליון ל"י ב-1965. כל הגידול בתוספת האשראי מקורו באשראי לזמן ארוך, והוא התבטא אצל כל נותני האשראי המוסדי.

בעקבות הגידול הניכר בתוספת האשראי המוסדי לזמן ארוך והירידה הנוספת ברמת ההשקעות הגולמיות במשקים חקלאיים ב-1966, עלו מקורות המימון המוסדי על השימושים לזמן ארוך ביותר מ-20 מיליון ל"י בשנה זו (ראה לוח י"א-14). קיומו של עודף מקורות מימון חיצוניים לזמן ארוך משחרר את החקלאים מן הצורך להשתמש במקורות עצמיים, לרבות הבלאי, למימון השקעות בחקלאות ומאפשר להם להקצות מקורות אלו לשימושים אחרים, וביניהם — צמצום האשראי הלא מוסדי שברשותם.

¹ קיים הבדל בין תשומת שעות העבודה בחקלאות המחושבת לפי נורמות ובין תשומת שעות העבודה לפי סקרי כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, המחושבת על ידי מידה ישירה. החישוב הנורמטיבי מראה על אי שינוי בתשומת שעות העבודה בתשכ"ו ואילו נתוני סקרי כוח אדם מצביעים על ירידה של כ-3 אחוזים. ההבדל איננו מובהק מבחינה סטטיסטית והוא עשוי לנבוע מטעויות רגימה בנתוני סקרי כוח אדם. בתשכ"ה הראו נתוני סקרי כוח אדם על עלייה של כ-5 אחוזים בתשומת שעות העבודה בחקלאות, בעוד שהחישוב הנורמטיבי הראה ירידה של כ-3 אחוזים. לפיכך, אין הבדל משמעותי בין שני המקורות הניתונים במוצע לשנתיים הניתונות. חישוב הפיריון בחקלאות מבוסס בפרק זה על החישוב הנורמטיבי, בעוד שהשינויים שחלו בהרכב תשומת שעות העבודה (השינויים בכוח העבודה השכיר והמועסקים שאינם שכירים בחקלאות) מתבססים על נתוני סקרי כוח אדם.

מתוספת האשראי לזמן קצר, תוספת שהיתה דומה בשתי השנים והסתכמה ב-27 מיליון ל"י, ניתנו כשני שליש ב-1966 במסגרת תכנית מימון הייצור החקלאי¹, לעומת כמחצית ב-1965 (לוח י"א-15). החלק הנותר, שהינו אשראי שנתנו הבנקים מאמצעיהם במסגרת הנזילות הרגילה, ירד בהתאם: ממחצית לשליש מתוספת האשראי לזמן קצר. שינוי זה משקף שיפור ניכר בתנאי המימון של האשראי לזמן קצר, מאחר שהאשראי הניתן במסגרת תכנית מימון הייצור החקלאי ניתן בריבית נמוכה יותר מאשראי בנקאי רגיל.

2. התפוקה

א. ערך התפוקה

בתשכ"ו גדלה התפוקה הכוללת, במחירים שוטפים ליצרן, ב-4 אחוזים בלבד (לעומת יותר מ-7 אחוזים בתשכ"ה) והסתכמה ב-1,480 מיליון ל"י.

במחירים קבועים, הוחש במקצת קצב הגידול של התפוקה הכוללת: 1.3 אחוזים לעומת פחות מאחוז אחד בתשכ"ה. שיעורי גידול אלו נמוכים מאלה שנמצאו בשנים תש"ך עד תשכ"ד, כ-13 אחוזים בממוצע שנתי, והם, כאמור, תוצאת שילוב השפעתם של גורמי טבע עם מגמת האטה ארוכת טווח בקצב גידולה הריאלי של התפוקה בחקלאות.

מחירי התפוקה (ליצרן) עלו בתשכ"ו ב-2.5 אחוזים בלבד, לאחר עלייה של כ-7 אחוזים בתשכ"ה. ההאטה חלה במחירי התפוקה המשווקת, בעוד שמחירי התפוקה שיועדה למשק, עלו בשיעור דומה בשתי השנים.

ב. ייעודי התפוקה

בתשכ"ו הוחש קצב הגידול הריאלי של התפוקה המשווקת והיא גדלה בשיעור 4.6 אחוזים, לעומת פחות מ-3 אחוזים בתשכ"ה. התפוקה שיועדה למשק המשיכה לרדת בתשכ"ו ובקצב מהיר יותר מאשר בתשכ"ה. לפיכך גדל חלקה של התפוקה המשווקת, במונחים ריאליים, בסך התפוקה, מ-79 אחוזים בתשכ"ה ל-82 אחוזים בתשכ"ו. במחירים קבועים, הסתכמה התוספת לתפוקה המשווקת ב-52 מיליון ל"י, כ-40 אחוזים מתוספת זו הופנו ליצוא, כ-35 אחוזים — לצריכה מקומית והיתרה — לתעשייה. בשוק המקומי התבטא גידול זה בהרחבת ההיצע הכולל ב-4 אחוזים בקירוב, הרחבה שהיתה מלווה בהאטה ניכרת בעליית המחירים ליצרן — כאחוז אחד בלבד, לעומת כ-6 אחוזים בתשכ"ה. הגידול בהיצע לשוק המקומי מקורו בגידול ההיצע של ירקות, פירות, בשר עוף, חלב בקר וביצים. מאידך גיסא, צומצם ההיצע של בשר בקר. ההאטה בעליית המחירים נובעת מההתרחבות הנזכרת של ההיצע לשוק המקומי, לאחר שבתשכ"ה הוא הצטמצם בשיעור 4 אחוזים בקירוב. במוצרים מסויימים היתה הרחבת ההיצע מלווה אף בירידת מחירים. בעיקר התבטא הדבר בירקות, פירות ובשר עוף. מאידך גיסא, עלו מחירי החלב, הביצים, בשר בקר ודגים. עלייה זו הינה בחלקה פרי התערבות הממשלה בקביעת המחירים (חלב וביצים) ובחלקה תוצאה מצמצום ההיצע (בשר בקר).

התפוקה שנועדה לתעשייה גדלה בתשכ"ו בשיעור 4 אחוזים בקירוב, לאחר שיעור גידול דומה בתשכ"ה. המשך הגידול מקורו בהרחבת הייצור של כותנה, בגידול ייצור אגוזי אדמה לתעשייה ומוצרי תעשייה אחרים וכן מגידול ניכר בעודפי ירקות שהופנו לתעשייה. מאידך גיסא, צומצמה תפוקת החיטה ובמידת מה גם תפוקת סלק הסוכר וכן צומצם ההיצע של הדריס לייעוד זה.

¹ תכנית מימון הייצור החקלאי כוללת את האשראי המוכחן המשוחרר מנזילות ונכיון משנה ואת הקרנות המשותפות לבנקים ולממשלה.

התפוקה החקלאית הכוללת לפי הייעוד, תשכ"ה ותשכ"ו

העלייה או הירידה (-) מתשכ"ה לתשכ"ו			הערך במחירים שוטפים		
במחיר	בכמות	בערך	תשכ"ו	* תשכ"ה	
(אחוזים)			(מיליוני ל"י)		
					ל ש י ו ו ק **
1.4	3.7	5.1	557.4	530.3	צריכה מקומית
1.4	3.6	5.0	368.0	350.6	תעשייה ***
3.3	8.0	11.6	281.4	252.2	יצוא
1.8	4.6	6.5	1,206.8	1,133.1	סך הכול לשיווק
					ל מ ש ק
7.1	4.3	11.7	81.0	72.5	צריכה עצמית
9.3	-14.6	-6.7	62.0	66.4	נכסי ייצור
3.4	-16.5	-13.7	131.5	152.4	חומרי גלם לחקלאות
5.7	-10.9	-5.8	274.5	291.3	סך הכול למשק
2.6	1.3	4.0	1,481.3	1,424.4	סך כל התפוקה

* נתונים מתוקנים.
 ** כולל 6.2 מיליון ל"י ערך כמות שהושמדה בתשכ"ה וכ"ד מיליון ל"י כמות שהושמדה בתשכ"ו.
 *** כולל ערך התפוקה שהופנתה ליצוא ושיווק מקומי כאחד.
 ה מ ס ק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

בקצב הגידול הריאלי של התפוקה ליצוא חלה בתשכ"ו האטה ניכרת: גידול בשיעור 8 אחוזים בלבד, לאחר גידול בשיעור 17 אחוזים בתשכ"ה. ההאטה מקורה בהאטת גידול יצוא ההדרים: מ-16 אחוזים בתשכ"ה ל-9 אחוזים בתשכ"ו, ומצמצום חריף ביצוא ביצי מאכל שנבע מצמצום הייצור בשנה זו. מצד שני, הוחש קצב הגידול הריאלי של היצוא החקלאי האחר. ההחשה, מקורה בהגדלת יצוא הכותנה בשיעור 30 אחוזים; אגוזי אדמה — 45 אחוזים; בננות — 25 אחוזים וירקות שונים ופרחים (בחלק מן המרכיבים של הסעיף האחרון גדל היצוא אף במאות אחוזים). צמצום יצוא ביצי מאכל, תוך גידול מהיר ביצוא החקלאי האחר (למעט הדרים), הביא לגידול הערך המוסף של היצוא החקלאי, למעט הדרים, שכן מרכיב היבוא בייצור ביצי מאכל גבוה, בהשוואה למוצרי היצוא החקלאי האחרים. שער הדולר הממוצע ביצוא החקלאי, למעט הדרים, היה בתשכ"ו כ-4 ל"י, לעומת שער ממוצע של כ-4.5 ל"י לדולר בתשכ"ה. הירידה נובעת משינוי בהרכב היצוא הנעשה בשערי דולר שונים: יצוא הירקות, הפרחים והפירות נעשה בשער נמוך יחסית — כ-3.30 ל"י לדולר, יצוא גידולי תעשייה נעשה בשער של כ-4 ל"י לדולר, ואילו יצוא ביצי מאכל נעשה בשער גבוה יותר. החשת היצוא בגידולים שבהם הוא נעשה בשער דולר נמוך יחסית, מחד גיסא,

וצמצום יצוא ביצי מאכל, מאידך גיסא, הביאו לירידת שער הדולר הממוצע ביצוא החקלאי (למעט הדרים).

מחירי היצוא עלו בתשכ"ו בשיעור איטי של כ-3.5 אחוזים, לאחר עלייה של כ-11.5 אחוזים בתשכ"ה. ההאטה מקורה בעלייה האיטית של מחירי ההדרים ליצוא (ליצרן) — אלה עלו בתשכ"ו בפחות מ-3 אחוזים, לאחר עלייה בשיעור העולה על 13 אחוזים בתשכ"ה.

בתפוקה שנועדה למשק חלה בתשכ"ו ירידה ריאלית בשיעור 11 אחוזים בקירוב, לאחר ירידה בשיעור 8 אחוזים בתשכ"ה. ההחשה בירידה מוסברת על רקע הירידה בתפוקת מוצרי הביניים כתוצאה מהבצורת. תפוקת נכסי הייצור המשיכה לרדת גם בתשכ"ו אך בקצב איטי יותר (ראה לוח י"א-6).

ג. ענפי המזון

1. ענפי בעלי החיים

בתשכ"ו הוחש במקצת הגידול הריאלי בתפוקת ענפי בעלי החיים: 3.2 אחוזים, לעומת פחות מאחוז אחד בתשכ"ה (לוח י"א-3). ההחשה מקורה בגידול תפוקת החלב ובשר עוף. מאידך גיסא, ירדה תפוקת בשר בקר וביצי מאכל.

(א) ענף הרפת

תפוקת החלב גדלה בתשכ"ו בקצב מהיר יותר מאשר בתשכ"ה: 7.5 אחוזים לעומת 4.3 אחוזים בהתאמה (לוח י"א-4). ההחשה נבעה מעליית הרווחיות של רפת החלב ומציפיות היצרנים להגבלה מחודשת של היקף הייצור על-ידי קביעת מכסות ייצור. הגידול ברווחיות רפת החלב החל עוד בשנת תשכ"ה, עם העלאת מחירי החלב, הנקבעים מצד הממשלה, ובתשכ"ו הועלה שוב מחירו. בשנה זו התאפשרה הרחבת ייצור החלב באמצעות הגדלת מספר הפרות הנחלבות. בתשכ"ה, לעומת זאת, מחמת הזמן הדרוש להגדלת מספר הנחלבות, התבטאה העלייה בייצור חלב בהעלאה ניכרת של התנובה הממוצעת, והיא הושגה על ידי הגדלת תשומת המזון, ללא גידול במספר הפרות הנחלבות. בתשכ"ו עלתה התנובה הממוצעת ב-2 אחוזים בלבד, אף על פי שבשנה זו הועלו שוב המחירים ליצרן. שיעור גידול נמוך זה מוסבר על-ידי הגידול המהיר במספר הפרות, שבגללו הקפידו פחות על סלקציה להשגת תנובות חלב גבוהות יותר. נוסף על עליית הרווחיות, זורזה ההרחבה של רפת החלב בתשכ"ו גם עקב האפשרות שניתנה ליצרנים להגיע למכסות הייצור, שקבע המרכז לתכנון לשנת 1970-71, עוד לפני תום תכנית החומש¹. היצרנים הזדרזו למלא מכסה זו, מחשש שעקב העודפים שיווצרו תיקבענה מחדש המכסות בשנת 1967/68 בהתאם לרמת הייצור בשנת 1966/67.

בתשכ"ו הועלו מחירי החלב ליצרן, תוך העלאתם גם לצרכן. שיעור העלייה הממוצע במחירי החלב ומוצריו לצרכן היה כ-15 אחוזים, שבחלקם נבעו מהמרת חלק מהסובסידיה הניתנת לחלב במחיר שוק. העלאת המחירים לצרכן גרמה כבר בשנה הנסקרת להתרחבות איטית יותר של צריכת החלב ומוצריו בהשוואה לתשכ"ה. הדבר התבטא בעיקר במוצרי החלב, אך גם בחלב שתייה; בכמות החלב חלה אף ירידה קלה בצריכה לנפש. כתוצאה מגידול מהיר של ההיצע לעומת הגידול בכמות המבוקשת, נוצרו בתשכ"ו עודפי חלב ניכרים שהופנו בחלקם להחלפת השימוש באבקת חלב (השימוש באבקה צומצם ב-32 אחוזים), ובחלקם — להגדלת המלאי של חמאה מקומית.

תפוקת בשר בקר ירדה בתשכ"ו בשיעור 8 אחוזים בקירוב, לאחר שגם בתשכ"ה צומצם היקף הייצור, אם כי בשיעור נמוך יותר. עיקר הירידה בתפוקת בשר בקר בתשכ"ו נעוצה בהרחבה

¹ תכנית החומש לפיתוח החקלאות לשנים 1966/67 עד 1970/71.

התפוקה החקלאית השוטפת* לפי הענף, תשכ"ה ותשכ"ו

העלייה או הירידה (-) מתשכ"ה לתשכ"ו			הערך במחירים שוטפים		
במחיר	בכמות	בערך	תשכ"ו	תשכ"ה **	
(אחוזים)			(מיליוני ל"י)		
בעלי חיים					
2.4	3.0	5.4	289.3	274.3	לול
4.7	1.3	6.0	223.6	210.9	רפת
7.5	8.6	16.8	102.3	87.6	בעלי חיים אחרים
סך כל ענפי בעלי חיים					
4.0	3.2	7.4	615.2	572.8	
גידולים צמחיים					
4.1	7.0	11.3	264.4	237.5	הדרים
-6.5	8.5	1.4	159.7	157.4	מטעים אחרים
-1.5	11.2	9.4	135.3	123.5	ירקות ותפוחי אדמה
5.0	-12.6	-8.2	244.7	266.8	גידולי שדה שונים
סך כל הגידולים הצמחיים					
1.1	1.3	2.4	804.1	785.2	
סך כל התפוקה השוטפת					
2.4	2.1	4.5	1,419.3	1,358.0	

הערות: שיעורי השינוי חושבו ממספרים בלתי מעוגלים.
* שיווק, צריכה עצמית ומוצרי ביניים (חומרי גלם לחקלאות).
** נתונים מתוקנים.
הסדר: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

הנזכרת של עדר החלב, שגרמה להקטנה ניכרת של היצע הבשר ממקור זה. אולם גם במקורות אחרים של בשר בקר חל צמצום בתשכ"ו, צמצום שנבע, כנראה, מירידת היקף עדר הבקר לבשר בתשכ"ה.¹

צמצום ההיצע של בשר בקר טרי, שהיה מלווה בעליית מחיריו, אם כי בשיעור מתון — כ-4 אחוזים — גרם לכך שחלק ניכר מן הביקוש הופנה לבשר הקפוא המיובא, ולפיכך גדל היקף יבוא והצריכה שלו בשנה הנסקרת בשיעור ניכר ובקצב מהיר יותר מאשר בשנת תשכ"ה. יש להניח,

¹ בשר בקר מורכב מפרות מעדר החלב, עגלים מפוטמים מעדר החלב ובקר לבשר. הנתונים אינם מפרדים בין שני המרכיבים האחרונים, ולפיכך קשה לאתר בדיוק את המקור לירידת היקף ייצור העגלים. בתשכ"ה ירד מספר הראשים בעדר הבקר לבשר ב-13 אחוזים, ולכן יש להניח, כי בתשכ"ו היה כושר הייצור של עדר זה קטן יותר.

התפוקה החקלאית, לפי מוצרים, תשכ"ה ותשכ"ו

העלייה או הירידה (-) מתשכ"ה לתשכ"ו			הערך במחירים שוטפים		
במחיר	בכמות	בערך	תשכ"ו	תשכ"ה *	
(אחוזים)			(מיליוני ל"י)		
					תפוקה שוטפת
					בעלי חיים
7.6	-4.8	2.5	133.8	130.5	ביצים
0.2	3.8	4.1	263.1	252.9	בשר
6.0	7.5	13.9	153.7	134.9	חלב
14.7	14.4	31.2	44.3	33.8	דגים
-1.9	-0.2	-2.0	20.3	20.7	שונות
4.0	3.2	7.4	615.2	572.8	סך כל בעלי חיים
					גידולים צמחיים
4.1	7.0	11.3	264.4	237.5	הדרים
-6.5	8.5	1.4	159.7	157.4	מטעים אחרים
11.2	-4.6	6.1	23.8	22.4	תפוחי אדמה
-3.8	14.7	10.3	111.4	101.0	ירקות
5.1	-29.2	-25.5	92.7	124.5	דגניים וקטניות
1.3	6.8	8.1	110.0	101.8	גידולי תעשייה
15.7	-10.4	3.7	42.1	40.6	שונות
1.1	1.3	2.4	804.1	785.2	סך כל הגידולים הצמחיים
2.4	2.1	4.5	1,419.3	1,358.0	סך כל התפוקה השוטפת
9.3	-14.6	-6.7	62.0	66.4	תפוקת נכסי ייצור
2.6	1.3	4.0	1,481.3	1,424.4	סך כל התפוקה

הערה: שיעורי השינוי חושבו ממספרים בלתי מעוגלים.
* נתונים מתוקנים.
מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

כי עליית המחירים המתונה של בשר בקר טרי, למרות הצמצום הניכר בהיצע, מוסברת על ידי גידול בנטייה לצורך בשר קפוא. גידול שנבע משיפור שחל באיכותו של בשר זה וכן מן העובדה שהצרכנים התרגלו למצרך זה, שהינו חדש יחסית בשוק.

(ב) ענף הלול

בתפוקה הריאלית של ענף הלול חל בתשכ"ו גידול בשיעור 3 אחוזים בקירוב, לאחר שבתשכ"ה כמעט שלא גדלה התפוקה. בתשכ"ה לא גדלה תפוקת הענף כתוצאה מצמצום תפוקת בשר עוף וגידול מה בייצור ביצי מאכל, ואילו בתשכ"ו התרחב ייצור בשר העוף באופן ניכר, אך חל צמצום בייצור ביצי מאכל.

צמצום ההיצע של בשר עוף ועליית מחירי בשר בקר בתשכ"ה גרמו לעליית מחירי בשר עוף באותה שנה, וכתוצאה מכך הורחב היקף הייצור בתשכ"ו בשיעור העולה על 11 אחוזים. למרות הגידול הניכר בהיצע בשר עוף בתשכ"ו, ירדו מחיריו בפחות מ-2 אחוזים בלבד. התפתחות זו נבעה בעיקר מהפניית "עודפים" מהשווקים ליצירת מלאי עופות מעובדים — מלאי שהועבר לשנת תשכ"ז — ומהשינוי בטיב הממוצע של בשר עוף, כתוצאה משינוי בהרכב סוגי בשר זה: היצע בשר המטילות שהינו זול מהממוצע, צומצם (במקביל לצמצום הייצור של ביצי מאכל), ואילו היצע הפטימים וההודיים שמחיריהם גבוהים יותר, גדל בשיעור גבוה מהממוצע.

בייצור ביצי המאכל חלה בתשכ"ה ירידת רווחיות¹, הן במונחים מוחלטים, עקב ירידה במחיר הממוצע (ליצרן), והן במונחים יחסיים, עקב עליית מחירי בשר עוף. כתוצאה מכך ירד היקף הייצור של ביצי מאכל בשיעור 7 אחוזים בקירוב. תהליך הצמצום החל עוד בחודשים האחרונים של תשכ"ה, כשאצל חלק מהיצרנים היה צמצום זה מלווה במעבר לייצור בשר פטימים, אך הוא בא לידי ביטוי במלוא עוצמתו בשנת תשכ"ו. כל הצמצום בייצור התבטא בהקטנת היקף היצוא של ביצי מאכל, בעוד הביקוש בשוק המקומי אף התרחב בשנה הנסקרת. הואיל ומחירי הביצים בשוק המקומי גבוהים יותר ממחירי השוק ביצוא, ובשוק המקומי המחיר לצרכן קבוע, ולפיכך מוגבלת יכולת הקליטה של שוק זה, הרי כאשר היקף הייצור הינו מעבר ליכולת הקליטה של השוק המקומי, נוצרים "עודפים" המופנים ליצוא. בעת צמצום הייצור מעדיף איפוא המשווק לצמצם את היצוא ולא את ההיצע לשוק המקומי.

במרוצת שנת תשכ"ו הועלו מחירי הביצים ליצרן פעמיים: בפעם הראשונה באפריל 1966; בפעם השנייה קשורה ההעלאה בהנהגת המחירים הדיפרנציאליים לחודשי הקיץ במגמה לשנות את התפלגות הייצור במשך השנה. העלאת המחירים הביאה בשנה הנסקרת להרחבת היקף הייצור של ביצי רבייה (המיועדות לחידוש להקות הטלה) לקראת תשכ"ז. המחירים לצרכן הועלו רק בסוף שנת תשכ"ו על-ידי המרת חלק מהסובסידיה לביצים במחירי שוק. העלאה זו טרם נתנה את אותותיה בצמצום הצריכה.

2. ענפי הצומח

תפוקת הגידולים הצמחיים גדלה בתשכ"ו, במונחים ריאליים ב-1.3 אחוזים לעומת כ-4.5 אחוזים בתשכ"ה. תפוקת הדגניים והקטניות ירדה ב-30 אחוזים כתוצאה מהבצורת, ואילו בשאר ענפי הצומח נמשך הגידול הריאלי.

(א) ענף ההדרים

תפוקת ענף ההדרים גדלה, במונחים ריאליים, בקצב איטי יותר בהשוואה לתשכ"ה: כ-7 אחוזים לעומת יותר מ-9 אחוזים בהתאמה (לוח י"א-5). המשך הגידול בתפוקת הענף מקורו

¹ לפי ממצאי המכון לחקר הרווחיות במשק החקלאי (הרווחיות של ענף הלול בשנת תשכ"ה, תלאביב, אוגוסט 1966) היתה הרווחיות בייצור ביצי המאכל הנמוכה ביותר בין ענפי המשנה של ענף הלול (הדגרה, בשר וביצים) במשקים הגדולים, ובינונית במשקים משפחתיים.

בהרחבת השטח המניב בשיעור של כ־10 אחוזים, מעלייה ביבולי הפרדסים הצעירים וממזג האוויר הנוח להדרים ששרר בעונה הנסקרת. מאידך גיסא, ירד היבול הממוצע של פרדסים מבוגרים. רווחיות ענף הפרדסנות ירדה בתשכ"ו, כתוצאה מעלייה ניכרת בהוצאות הייצור, שלווה בעליית מחירים איטית, וכן כתוצאה מירידת היבולים הממוצעים ליחידת שטח¹. ירידת הרווחיות התבטאה בירידת התמורה להון הפעיל מ־8-9 אחוזים בשנים תשכ"ד ותשכ"ה ל־7 אחוזים בתשכ"ו². היבול הממוצע ליחידת שטח מניב ירד בתשכ"ו והגיע ל־2.7 טונות לדונם במוצע לכל הזנים, לאחר שבתשכ"ה הוא היה כ־2.9 טונות לדונם. הירידה ביבולים הממוצעים ליחידת שטח התבטאה בכל הזנים, והיא נמשכה זו השנה השנייה ברציפות, למרות העובדה, שחלקם של הפרדסים שהם בגיל הנבה חלקית (6-8 שנים) ירד בתקופה זו ובמקביל עלה חלקם של הפרדסים שהם בגיל הנבה

לוח י"א-5

תפוקת ענף ההדרים*, לפי יעודים, תשכ"ה ותשכ"ו

הכמות בתשכ"ו			הערך במחירים שוטפים		העלייה או הירידה (-) מתשכ"ה לתשכ"ו
			תשכ"ה **	תשכ"ו	
			במחיר	בכמות	בערך
			(אלפי טונות)	(מיליוני ל"י)	(אחוזים)
יצוא ישיר	580.0	193.9	217.8	12.3	9.3
תעשייה	214.7	18.0	17.7	-1.4	-4.9
צריכה מקומית	73.4	14.8	17.7	19.1	3.3
צריכה עצמית ומכירה פרטית	35.5	9.4	11.1	18.5	2.7
מוצרי ביניים	1.0	1.4	0.1	-94.2	-94.8
סך הכול	904.6	237.5	264.4	11.3	7.0

הערות: שיעורי השינוי חושבו ממספרים בלתי מעוגלים.
 * ערך התפוקה של ענף ההדרים, עקב שינוי הגדרת תפוקת ענף זה מצד הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, אמור לגבי ערך התפוקה בנקודת המסירה הראשונה, כגון כנמל — בסרי ליצוא, או בשער השוק הסיטוני — בסרי למאכל. הגדרה זו שונה מקודמתה שהיתה אמורה לגבי ערך התפוקה בשער בית האריות, ולפיכך היא כוללת גם את ערך התשומות שהושקעו בהובלת תפוקת הענף עד לנקודת המסירה הראשונה.
 ** נתונים מתוקנים.
 חמור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

מלאה. ירידה זו נעוצה בחלקה בעובדה שחלק ניכר מהפרדסים, שהחלו מניבים בשנים האחרונות, נטועים על קרקעות שוליות לגידול ההדרים. מחירי ההדרים ליצרן עלו בתשכ"ו ב־4 אחוזים, לאחר שבתשכ"ה הם עלו ב־12 אחוזים. המשך עליית המחירים מקורו בעלייה ניכרת בשוק המקומי, בעוד מחירי היצוא (ליצרן) עלו מעט.

¹ הנתונים הובאו לעיל בהסתמך על "חשבונות ענף ההדרים לשנים 1962/63-1965/66 — התפוקה, התשומה, ההכנסה והרווחיות", סדרת פרסומים מיוחדים מס' 224, ירושלים הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
² ההון הפעיל כולל קרקע בערך זקוף של 500 ל"י לדונם.

למרות עלייתם הניכרת בשוקי היצוא. עליית מחירי השוק של הדריים ליצוא נבעה מיבול דל של נשירים באירופה, מהאטת הגידול בהיצע המדינות האחרות ומהגדלת הביקוש של מדינות הגוש המזרחי. המחירים ליצרן של הדריים ליצוא עלו בשיעור נמוך יותר כתוצאה מעליית מחירי השירותים הקשורים בתהליך היצוא.

עיקר הגידול בהיצע ההדריים בתשכ"ו נבע מהחשת הגידול בהיצע האשכוליות והלימונים, בעוד שהיצע השמוטי גדל בקצב איטי יותר מאשר בתשכ"ה והיצע התפוזים האפילים אף הצטמצם. שינויים אלו הביאו לעלייה ניכרת בהיצע האשכוליות והלימונים בכל השווקים — עלייה שהיתה מלווה בירידת מחיריהם.

עליית מחירי השוק של השמוטי בשוקי היצוא ועליית אחוז הפרי הראוי ליצוא הביאו להפניית כ-70 אחוזים מיבול זן זה ליצוא, בהשוואה ל-65 אחוזים בתשכ"ה. השיווק המקומי של השמוטי הצטמצם בשל כך ב-15 אחוזים בשוק למאכל וב-10 אחוזים בפרי שהופנה לתעשייה. צמצום זה היה מלווה בהעלאת מחירים ניכרת בשוק המקומי.

(ב) פירות אחרים

תפוקת הפירות האחרים גדלה בתשכ"ו במחירים קבועים ב-8.5 אחוזים, לאחר שבתשכ"ה היא ירדה ב-5 אחוזים כתוצאה מירידת יבולים ממוצעים והקטנת השטח המניב נטו.

בתשכ"ו התרחב ההיצע של פירות נשירים, (בכ-8 אחוזים), ושל פירות סובטרופיים ובננות. היצע האבוקדו גדל ב-70 אחוזים — כתוצאה מהרחבה ניכרת בשטח המניב; והיצע הבננות גדל ב-28 אחוזים — כתוצאה מהתאוששותם מהקרה, שפקדה אותם בתשכ"ד ושגרמה לצמצום יבולים ניכר בתשכ"ה. בתפוקת ענבי מאכל חל בתשכ"ו צמצום ניכר — בשיעור 17 אחוזים בקירוב — שמקורו בהמשך העקירות בגידול זה. הגידול בהיצע הפירות בתשכ"ו היה מלווה בירידת מחירים ממוצעת של 6.5 אחוזים, לאחר שכתוצאה מצמצום ההיצע בתשכ"ה הם עלו באותה שנה ב-12 אחוזים. בעיקר ירדו מחירי הבננות ומרבית הפירות הנשירים. בשזיפים ובענבי מאכל עלה המחיר, עקב צמצום ההיצע, למרות הרחבת ההיצע של פירות אחרים.

(ג) גידולי תעשייה

בכותנה גדלה התפוקה הריאלית בתשכ"ו ביותר מ-15 אחוזים. הגידול המהיר בתפוקת הכותנה נבע מהרחבת שטחים בשלחין ב-25 אחוזים — הרחבה שהיתה מלווה בירידת היבולים הממוצעים לדונם כתוצאה מכניסה לשטחים שוליים — וכן כתוצאה מהתקפת מזיקים שפגעו בכותנה בתשכ"ו בעוצמה גדולה מהרגיל. מגמת ההתרחבות של גידול הכותנה בארץ — הנמשכת כבר מספר שנים, ושבחלקה באה על חשבון צמצום גידולים אחרים עקב קיומן של מגבלות גורמי ייצור¹ — גובעת מרווחיותו הגבוהה של גידול זה. הרחבת שטחי הכותנה בתשכ"ו באה בעיקר על חשבון צמצום שטחי סלק הסוכר², עקב ירידת רווחיותו של גידול זה בתשכ"ה, כתוצאה מיבולים נמוכים, שנבעו מתנאי מזג האוויר באותה שנה.

(ד) הירקות

לאחר צמצום העולה על 12 אחוזים בהיצע הירקות (למעט תפוחי אדמה) בתשכ"ה, שהיה מלווה בעליית מחירים ליצרן בשיעור ניכר — כ-19 אחוזים — התרחב היקף הייצור בתשכ"ו

¹ בעיקר מגבלה של מים וקרע.

² בהתאם לממצאי המכון לחקר הרווחיות של המשק החקלאי, היה הרווח לדונם סלק סוכר כ-3 ל"י בממוצע, בעוד שבכותנה שלחין באותה שנה היה הרווח לדונם כ-87 ל"י. התמורה לעבודה עצמית ליום עבודה הסתכמה באותה שנה בסלק סוכר כ-14 ל"י בממוצע, ואילו בכותנה שלחין ב-98 ל"י. נתונים אלו משקפים במידה מסוימת את ההבדל ברווחיות שהיה בתשכ"ה בין הכותנה וסלק הסוכר.

בשיעור 15 אחוזים בקירוב, כתוצאה מהרחבת השטחים וממזג האוויר הנוח לגידולים אלה. ששרר בחורף תשכ"ו. בעקבות הגידול הניכר בייצור הירקות, ירדו מחיריהם ליצרן ב־4 אחוזים. אולם הירידה במחירים היא קלה ביחס להרחבת ההיצע. הדבר נובע בחלקו מהעובדה שעיקר הרחבת ההיצע חל בחורף, עונה שבה גבוהים מחירי הירקות יותר מאשר בקיץ, ואילו הביקוש לירקות חורף גמיש, כנראה, יותר מאשר לירקות קיץ. התהליך של מעבר לייצור ירקות בעונות, שנחשבו עד לפני מספר שנים כשוליות לגידול ירקות, העמיק איפוא בשנת תשכ"ו, אם כי בשנה הנסקרת סייעו לכך לא במעט גם תנאי מזג האוויר הנוחים. תהליך זה הינו התקדמות טכנולוגית חשובה, שכן הוא מאפשר להרחיב את הייצור תוך פגיעה מועטת ברווחיות מצד המחירים עקב גמישות המחיר שהינה, כאמור, גבוהה יותר בחורף; כמו כן הוא מקרב את האפשרות להגדלת היצוא של ירקות, בעונות שבהן גבוהים המחירים באירופה במיוחד, עקב צמצום ההיצע. שטחי המזרע של תפוחי אדמה צומצמו בתשכ"ו ב־11 אחוזים. הצמצום נבע, כנראה, מירידת המחיר ליצרן בתשכ"ה ב־2.5 אחוזים בערך. למרות צמצום השטח ירדו יבולי תפוחי האדמה

לוח י"א-6

תפוקת נכסי הייצור בהקלאות, לפי הענף, תשכ"ה ותשכ"ו

הערך במחירים שוטפים			העלייה או הירידה (-) מתשכ"ה לתשכ"ו	
תשכ"ה *	תשכ"ו	בערך	בכמות	במחיר
(מיליוני ל"י)			(אחוזים)	
2.1	4.5	111.0	100.4	5.3
38.4	31.8	-17.0	-22.3	6.8
בעלי חיים				
מטעים				
סך כל תפוקת נכסי ייצור במשקים חקלאיים				
40.5	36.3	-10.3	-15.8	6.6
16.1	15.0	-7.0	-18.0	13.4
9.8	10.7	9.0	-4.0	13.5
ייצור שונות **				
סך כל תפוקת נכסי הייצור במפעלי פיתוח ציבוריים				
25.9	25.7	-1.0	-12.7	13.5
66.4	62.0	-6.7	-14.6	9.3
סך כל תפוקת נכסי הייצור				

הערות: שיעורי השינוי חושבו ממספרים בלתי מעוגלים.
* נתונים מתוקנים.

** כולל: השבחת קרקע, גיקו ושימור קרקע, מרעה ושונות.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ב־4.5 אחוזים בלבד, עקב עליית היבולים ליחידת שטח, בעיקר כתוצאה ממזג האוויר הנוח ששרר בחורף תשכ"ו.

(ה) דגניים

בהשפעת הבצורת צומצמו יבולי גידולי הבעל באופן חריף. הדבר התבטא בצמצום תפוקת החיטה ב־30 אחוזים, השעורה ב־70 אחוזים והסורגום ביותר מ־80 אחוזים. שטח המזרע של

גידולים אלו הצטמצם ביותר מ־40 אחוזים בתשכ"ו בהשוואה לתשכ"ה, אך הצמצום היה כולו בתבואות קיץ, בעוד שהיקף שטחי המזרע של תבואות חורף, הנזרעים לפני הגשמים העיקריים, אף גדל במידת מה.

3. התשומה

א. שינויים בתשומות

בתשכ"ו גדלו התשומות הקניות מסקטורים אחרים (להוציא תשומות עבודה והון קניות), במונחים ריאליים, בקצב מהיר — 10.3 אחוזים, לעומת כ־3 אחוזים בתשכ"ה (לוח י"א-7). החשת

לוח י"א-7

תשומות החומרים והשירותים בחקלאות לפי המקור, תשכ"ה ותשכ"ו

הערך במחירים שוטפים			העלייה או הירידה (-) מתשכ"ה לתשכ"ו	
תשכ"ה *	תשכ"ו	בערך	בכמות	במחיר
(מיליוני ל"י)				
(אחוזים)				
קניות מסקטורים אחרים				
מספוא	183.3	216.0	17.8	17.1
דשנים	28.0	30.8	10.0	-0.7
זרעים	3.8	2.6	-31.6	-31.6
חומרי הדברה ותרופות	16.6	18.1	9.0	5.0
מים	46.8	56.7	21.1	9.2
חומרי אריזה	55.1	61.9	12.3	10.2
הובלה	42.3	46.8	10.6	6.4
חלקי חילוף, תיקונים וכלים קטנים	33.2	34.5	3.9	0.9
דלק וחשמל	17.6	18.8	6.8	1.7
שירותים	12.5	13.9	11.2	11.2
מיסים	15.3	16.5	7.8	7.8
שונות	6.4	8.4	31.2	18.8
סך הכול	460.9	525.0	13.9	10.3
הוצאות על תשומות אחרות**	454.2	457.5	0.7	-7.1
סך הכול	915.1	982.5	7.4	1.7

הערך: שיעורי השינוי חושבו ממספרים בלתי מעוגלים.

* נתונים מתוקנים.

** כולל שורות 2, 8, 14, 15 בלוח י"א-1.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח י"א-8

תשומת המים בחקלאות, תש"ט עד תשכ"ו

היחידה	תשי"ט	תש"ך	תשכ"א	תשכ"ב	תשכ"ג	תשכ"ד	תשכ"ה	תשכ"ו
שטח השלחין	אלפי דונם	1,235	1,305	1,360	1,415	1,470	1,465	1,550
כמות המים	מיליוני מ"ק	990	1,060	1,025	1,125	1,140	1,020	1,202
כמות המים לדונם שטח שלחין	מטר מעוקב	802	812	754	795	776	696	761
כמות המים לדונם שטח שלחין	מדד	100	101	94	99	97	87	89
שנה גשומה (+) או שחונה (—)	—	—	+	—	—	+	+	—

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

קצב הגידול הריאלי מקורה בעיקר בגידול הניכר בתשומת המספוא הקנוי: גידול בשיעור 17 אחוזים, לאחר ירידה בשיעור 2 אחוזים בקירוב בתשכ"ה. כן נמשך הגידול המהיר של תשומת המים — גידול בשיעור 9 אחוזים, לאחר כ-8 אחוזים בתשכ"ה. את עיקר הגידול בתשומת המספוא הקנוי והמים בתשכ"ו ניתן לייחס לעובדה שזו היתה שנת בצורת שבאה לאחר שנה גשומה.¹

בעוד שבתשכ"ה גדלה תשומת המים, במחירים קבועים, בעיקר עקב הגדלת שטח השלחין, הרי בתשכ"ו נבע עיקר הגידול בשימוש במים כתוצאה מהבצורת, ואילו שטחי השלחין גדלו בקצב איטי יותר — 1.6 אחוזים, לעומת כ-6 אחוזים בתשכ"ה (לוח י"א-9). הדבר התבטא בעליית תשומת המים הממוצעת לדונם: מ-712 קוב בתשכ"ה ל-761 קוב בתשכ"ו. מאידך גיסא, היתה תשומת המים הממוצעת לדונם בתשכ"ו (שהיתה שנת בצורת) דומה לזו שהיתה בתשכ"א (שהיתה שנה גשומה) והיא היתה נמוכה מאשר בשנים תשכ"ב ותשכ"ג (שהיו אף הן שנות בצורת) ב-20–30 קוב לדונם. הדבר נבע מן ההתקדמות הניכרת שחלה במשך השנים האחרונות בשיטות ההשקיה — שיטות שהביאו לחיסכון ניכר בשימוש במים ליחידת שטח. חיסכון זה בתשומת המים לדונם הושג בתקופה הנסקרת, למרות עליית היבולים של הגידולים השונים ולמרות עליית מה במשקלם של המטעים בסך שטח השלחין — (במטעים גבוהה יחסית התשומה של מים לדונם).

מגבלת המים החמורה, במחירי המים הקיימים, שימשה גורם מדרבן בפיתוח שיטות השקיה חסכוניות יותר,² והיא תרמה בכך להקטנת התשומה הממוצעת לדונם של גורם ייצור זה. גם העלאת מחיר המים, בשיעורים של 10 ו-11 אחוזים בשנתיים האחרונות, פעלה במידת מה לצמצום התשומה הממוצעת של מים ליחידת שטח.

בשנה האחרונה הורחב השימוש בשיטת הקנסות המודרגים³ — שיטה שיש להניח, כי הביאה להגדלת היעילות הכלכלית בשימוש ובהקצאת המים בין יישובים, אזורים, ויצרנים ובכך גם בין הגידולים.

הגידול בתשומת המספוא הקנוי בתשכ"ו — בשיעור 17 אחוזים, במונחים ריאליים — נובע בעיקרו מצמצום התפוקה המקומית של גרעינים למספוא כתוצאה מהבצורת. אך בצד גורם הבצורת, שהיה הגורם הדומיננטי בגידול תשומת המספוא הקנוי, פעלו גורמים נוספים שסייעו להרחבת השימוש בתשומה זו.

א. בתשכ"ה לא נוצר מלאי גרעיני מספוא — לאחר שבתשכ"ד נוצר מלאי ששימש לצריכת בעלי חיים בתשכ"ה. הדבר התבטא בירידה במלאי גרעיני מספוא מגידול מקומי בתשכ"ו בהשוואה לתשכ"ה.

ב. הכמות המבוקשת גדלה בתשכ"ו כתוצאה מגידול במספר הראשים בענף הרפת.

ג. עליית מחירי המים בשנתיים האחרונות, הביאה, כנראה, להעדפת השימוש במזון מרוכז על פני המספוא הגס, מאחר שמחירי המספוא המרוכז (הקנוי) לא עלו מאז 1962.

¹ בניכוי תשומות המספוא הקנוי והמים בשנים תשכ"ה ותשכ"ו מסך התשומות הקנויות, גדלה התשומה הקנויה בתשכ"ו בקצב איטי יותר מאשר בתשכ"ה. ניכר זה משקף את השפעת הבצורת על הגידול בתשומות הקנויות בתשכ"ו, אם כי בצורה גסה בלבד, מאחר שלא כל הגידול בתשומת המספוא הקנוי מוסבר על ידי הבצורת, כמתואר בגוף הדו"ח, וכן הושפעו מהבצורת גם תשומות הזרעים והדשנים.

² במחירי המים הנוכחיים למשק החקלאי, משמשת הכמות המוקצבת מגבלה אפקטיבית, מאחר שבמחירים אלו גדול הביקוש למים מההיצע של מקורות המים הקיימים. משמעותה של מגבלה זו היא שנוצרת במשק הבורד מערכת מחירים פנימית הגבוהה ממחיר הקנייה של המים על ידי המשק. מחירים אלו, המשקפים את ערך התפוקה השולית של המים בגידולים המתחרים על המים, הינם גורם המדרבן ליעול השימוש במים.

³ בשיטה זו מאפשרים ליצרן לחרוג מעבר למכסת המים המוקצבת לו, תוך תשלום קנסות בשיעורים הולכים וגדלים עם הגידול בשימוש במים מעבר למכסה המוקצבת. שיטת הקנסות המודרגים איננה אלא קביעת מחירים דיפרנציאליים למים, בהתאם לכמות המים הנקנית, והיא מאפשרת הקצאה כלכלית יעילה יותר של גורם ייצור זה.

השטח המעובד*, תשכ"ה ותשכ"ו

העלייה או הירידה (-)		תשכ"ו		תשכ"ה**		
מתשכ"ו לתשכ"ו	מתשכ"ה לתשכ"ו	החלק בכלל השטח המעובד	מספר הדונמים	החלק בכלל השטח המעובד	מספר הדונמים	
(אחוזים)	(אחוזים)	(אלפים)	(אלפים)	(אחוזים)	(אלפים)	
-8.2	1.0	54.3	2,290	54.4	2,267	ב על *** גידולי שדה
17.6	—	0.5	20	0.5	20	ירקות ותפוחי אדמה
-11.4	-0.5	5.0	210	5.1	211	מטעים****
66.7	-1.6	2.8	120	2.9	122	שונות
-8.0	0.8	62.6	2,640	62.9	2,620	סך כל שטחי הבעל
51.7	0.7	10.8	455	10.8	452	ש ל ח י נ הדרים
45.9	0.9	5.1	216	5.1	214	מטעים אחרים****
14.5	3.3	12.7	535	12.4	518	גידולי שדה
12.8	3.8	5.2	220	5.1	212	ירקות ותפוחי אדמה
32.6	—	1.4	61	1.5	61	בריכות דגים
12.0	—	2.2	93	2.2	93	שונות
27.4	1.9	37.4	1,580	37.1	1,550	סך כל שטח השלחין
2.7	1.2	100.0	4,220	100.0	4,170	סך כל השטח המעובד

* שטח הגידולים.

** נתונים מחוקנים.

*** לרבות שטחים בהשקית עזר.

**** הנתונים לגבי מטעים אינם כוללים עקירה שנעשתה במשך השנים האחרונות.

ה מ ק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ד. זה כמה שנים שקיימת מצד היצרנים העדפת ייצור חיטה על חשבון השעורה. עקב יחסי המחירים של שני גידולים אלו בשוק המקומי.

גם בתשומת חומרי ההדברה חלה החשה בגידול (לוח י"א-7) המוסברת על ידי העובדה שבתשכ"ו חלה התפשטות ניכרת של מחלות ומזיקים מעבר לעוצמת התפשטותם הרגילה.

אי גידול בשימוש בדשנים, לאחר שבתשכ"ה גדלה תשומתם ב-15 אחוזים, נובע מהקטנת שטחי המזרע של גידולי הבעל עקב הבערות, וכנראה, גם עקב העלאת מחירי הדשנים בשיעור 11 אחוזים. גם צמצום השימוש בזרעים בתשכ"ו — בשיעור 29 אחוזים — מוסבר בעיקרו על-ידי הבערות, שכן היא גרמה לצמצום דרסטי בהיקף המזרע של תבואות קייץ. בחומרי אריזה חל בתשכ"ו גידול נוסף בשיעור 10 אחוזים בקירוב — שהיה איטי יותר מהגידול בשנת תשכ"ה — 14 אחוזים. הרחבת השימוש בחומרי אריזה בשנתיים האחרונות (אם כי בקצב הולך ויורד), למרות אי הגידול בתפוקה, נובעת משינוי הרכב ייעודי התפוקה, ובעיקר היא משקפת את הגידול ביצוא החקלאי. ההאטה בגידול השימוש בחומרי אריזה היתה מקבילה להאטת גידולו של היצוא בתשומת שעות העבודה המחושבת לפי נורמות לא חל שינוי בתשכ"ו והיא היתה דומה ברמתה

לתשומת העבודה בתשכ"ה¹. אולם יש לציין, כי זו השנה הראשונה מאז תשי"ט, שבה לא ירדה תשומת העבודה בחקלאות, וזאת, דווקא בשנה, שבה הגידול הריאלי בתפוקה היה נמוך. תופעה זו מוסברת על-ידי השינוי שחל בהרכב הגידולים בתשכ"ו, שינוי שהתבטא בעליית משקלם היחסי של גידולים עתירי עבודה, כגון ירקות ופירות, בעוד משקלם של הגידולים עתירי ההון, כגידולי השדה, פחת.

בהרכב המועסקים, דהיינו, ביחס שבין מספר השכירים בחקלאות לבין מספר המועסקים שאינם שכירים, חל בתשכ"ו שינוי ניכר, שהתבטא בהגדלת חלקם של האחרונים בסך המועסקים בחקלאות, על חשבון השכירים. תחלופה זו נובעת משובם לעבודה חקלאית של רבים מבעלי המשקים, במיוחד בסקטור המושבי ובסקטור המיעוטים, שנהגו בשנות הגאות לעבוד מחוץ למשקיהם ועם השפל בתעסוקה חזר חלק מהם למשקיהם ולתעסוקה החקלאית, תוך החלפתם של חלק מהשכירים בחקלאות. מספרם של השכירים בחקלאות פחת בשיעור 9 אחוזים בקירוב, לאחר שבתשכ"ה הוא גדל. לצמצום זה בהיקף השכירים בחקלאות, סייעה ללא ספק העובדה כי שכר העבודה של שכירים בחקלאות עלה בשנה הנסקרת בשיעור 18 אחוזים בקירוב.

בתשכ"ו נמשך הגידול בסך השטח המעובד (לוח י"א-9) אם כי בקצב איטי יותר. סך השטח המעובד גדל באחוז אחד, לעומת 2 אחוזים בתשכ"ה, ואילו בשלחין היתה ההאטה רבה עוד יותר — כ-2 אחוזים לעומת גידול של 6 אחוזים בתשכ"ה. ההאטה הניכרת בהתרחבות שטחי השלחין משקפת את מלוא חומרתה של מגבלת המים, אשר בתשכ"ו הותרפה עוד יותר בעטיה של הבצורת.

ב: הפ ר י ו ן

בפריון הכולל ובפריון גורמי הייצור חלה ירידה זו השנה השנייה ברציפות. ירידה זו בולטת ביתר שאת נוכח שיעור הגידול השנתי הממוצע של כ-6-7 אחוזים במשך תקופה ארוכה. בשלב זה אין הסברים מלאים לתופעת הירידה, אך נראה, שבחלקה היא נובעת מהשפעתם של גורמי טבע. בתשכ"ו התבטא הדבר בהשפעת הבצורת, בפרט שהיא באה לאחר שנה נוחה מבחינת תנאי מזג האוויר. בתשכ"ה ירדו היבולים הממוצעים של מרבית הגידולים החקלאיים, לאחר שבתשכ"ד היו יבולי שיא במרבית ענפי החקלאות. אולם קשה להניח, שגורמי טבע בלבד עשויים להשפיע על הפריון בחקלאות עד כדי ירידתו, שכן החקלאות ידעה שנות בצורת רבות מבלי שתחול ירידה בפריון. ייתכן, שהירידה בפריון נובעת משילוב השפעתם של גורמי טבע עם ירידה בניצולת ההון, ונראה, שחלה אף האטה בתהליך הלמידה וההסתגלות המקצועית מצד ההתיישבות החדשה, לאחר התקדמות מהירה בשנותיה הראשונות. בשנים האחרונות חלה, כנראה, ירידה בניצולת ההון, שבחלקה מוסברת על רקע ההתארגנות של החקלאים במסגרת מועצות הייצור והשיווק הענפיות — החשובות שבין מועצות אלה ראו את עיקר תפקידן בצמצום היקף הייצור — ובחלקה האחר היא, כנראה, תופעת לוואי של תהליך התמחות מזורז העובר זה שנים מספר על החקלאות².

¹ ראה הערה 1 בעמוד 229.

² תהליך ההתמחות, המתבטא בצמצום מספר הענפים במשק הבודד, בהגדלת יחידות הייצור ובהתמחות אזורית, בהתאם לתרונות יחסיים הקיימים בכל איזור ואיזור, מלווה באבטלה חלקית של מלאי ההון הקיים כתוצאה מאי נדירות של חלק ממנו. אבטלה הון זו היא, למעשה, גריטה מהירה יותר של נכסים בהשוואה לשיעורי הגרט הוקופים. לפיכך עשוי תהליך ההתמחות להביא לירידת הפריון המדוד לפחות באופן זמני. אין נתונים מקיפים על היקף תופעה זו. קיימת אפשרות לציין רק מספר אינדיקטורים לתהליך זה: ברפת התבטא הדבר בירידת מספר העדרים מ-392 בתשכ"ד ל-375 בתשכ"ו, שהיתה מלווה בגידול מספר הראשים הממוצע לעדר, במשק השיתופי — 87 פרות בתשכ"א ל-128 בתשכ"ה. במשק המושבי בהתיישבות החדשה ירד מספר מחזיקי הרפתות ב-25 אחוזים מתשכ"ג לתשכ"ו. בלול התבטאה התופעה בקיום מבנים בלתי מנוצלים בחלקם בכל שפלת החוף המרכזית ובמשקי השדה של ההתיישבות החדשה בכל הארץ. באזורי ההר ובחלק מיישובי הנגב נמשכת, לעומת זאת, ההשקעה במבני לול תוך הרחבת הענף.

ירידת ניצולת ההון התבטאה בענפי בעלי חיים השונים, ובמיוחד בענפי הרפת והלול, והיא קשורה בקיומם של מבנים וציוד בלתי מנוצלים. גם במפעלי עזר של החקלאות, כגון מתקני מיון ואריזה, מכוני תערובת וכדומה, חלה ירידה בניצולת ההון: מפעלים אלו מסווגים בחקלאות כל זמן שהם מופעלים ברמת היישוב הבודד, וכאשר הם מוקמים במסגרת אזורית הם מסווגים כמפעלים תעשייתיים. בשנים האחרונות זורזו התהליך של הקמת מפעלים אזוריים ובמקביל לכך הלך וגדל חלקו של ההון הבלתי מנוצל בסוג זה של מפעלים המסווגים בחקלאות.

גם התמורות שחלו במטעים השפיעו, למעשה, על הפיריון המדוד¹: דבר זה התבטא בעקירות ניכרות במינים מסויימים כתוצאה מירידה ברווחיותם, לאחר שהיקף הנטיעות המזורז בשנות החמישים הביא לגידול ניכר בהיצע הכולל של פירות ולירידת מחירים ניכרת בחלק ממיני המטע.

4. ההכנסות

בתשכ"ו גדלה ההכנסה שנוצרה בחקלאות ב-2.5 מיליון ל"י — גידול של כ-0.5 אחוז בלבד, לאחר שבתשכ"ה היא גדלה ב-46 מיליון ל"י ובתשכ"ד ב-56 מיליון ל"י. בתשכ"ה נבע הגידול מעליית מחירי התוצר הנקי, שהיתה מלווה בירידת התוצר הריאלי. גם בתשכ"ו ירד התוצר הריאלי, אך מחירי התוצר עלו בשיעור נמוך מבתשכ"ה, והדבר הביא לגידול הנמוך של ההכנסה שנוצרה בחקלאות. ההכנסה הכוללת בחקלאות גדלה ב-16 מיליון ל"י, עקב תשלום פיצויי בצורת בסך כ-14 מיליון ל"י. בתשכ"ה לא שולמו פיצויי בצורת, ואילו ההכנסה הכוללת גדלה ב-43 מיליון ל"י. ההכנסה הנקייה של בעלי המשקים גדלה ב-3 מיליון ל"י בקירוב — גידול ב-0.6 אחוז בלבד. בתשכ"ה גדלה ההכנסה הנקייה ב-28 מיליון ל"י, שהן גידול בכ-6 אחוזים.

הגידול הנמוך בהכנסתם הנקייה של בעלי המשקים מן החקלאות בתשכ"ו, מקורו בהמשך גידולם של תשלומי ריבית, דמי חכירה ושכר עבודה לשכירים. תשלומים אלה גדלו בתשכ"ו ב-13.5 מיליון ל"י. הגידול בשכר עבודה של שכירים בחקלאות נמשך בתשכ"ו, למרות צמצום בכ-9 אחוזים במספר השכירים, מאחר שהשכר הממוצע לשעת עבודה של שכיר בחקלאות עלה בשנה הנסקרת ב-18 אחוזים.

ההכנסה הממוצעת מהחקלאות למועסק שאיננו שכיר, ירדה, כנראה, בתשכ"ו עקב הגידול — בשיעור העולה על 4 אחוזים — שחל במספרם של המועסקים שאינם שכירים, מאחר שהכנסתם הנקייה של בעלי המשקים מן החקלאות כמעט שלא גדלה.

התמיכות הישירות לחקלאות גדלו בתשכ"ו ב-1.8 מיליון ל"י והסתכמו ב-148.6 מיליון ל"י (לוח י"א-10). בהרכב התמיכות חלו שינויים בתשכ"ו: חלה ירידה ניכרת בתמיכות לתפוקה וחלה עלייה בתמיכות לגורמי הייצור וכן גדלו תשלומי פיצויי בצורת.

התמיכות לתפוקה ירדו ב-20 מיליון ל"י, שהן כ-18 אחוזים מסך התמיכות לתפוקה. ירידת הסובסידיות לתפוקה בתשכ"ו מקורה בחלקה במדיניות של המרת הסובסידיות במחיר שוק, כגון בחלב, דגים וכוונתה, ובחלקה היא נובעת מצמצום היקף הייצור, כמו בביצים², סלק סוכר וחיטה. בבשר בקר, אגוזי אדמה, טבק ופירות גדלה הסובסידיה בתשכ"ו. בבשר בקר נובעת הגדלה זו מהנהגת מחירי מינימום במחצית השנייה של תשכ"ו; בפירות — מירידת המחירים כתוצאה מהרחבת ההיצע³, ובטבק — ממדיניות העידוד הניתנת לגידול זה במטרה להרחיבו.

התמיכות לגורמי ייצור גדלו בתשכ"ו בשיעור 23.5 אחוזים, לאחר שבתשכ"ה הם גדלו ב-36 אחוזים בקירוב. אך בעוד שעיקר הגידול בתשכ"ה מקורו בהגדלת הסובסידיה ליחידת גורמי

¹ העקירות המוקדמות במטעים לא התבטאו בירידה מקבילה במלאי ההון הגולמי. נראה, ששיעורי הגרט הזקופים במטעים, נמוכים יותר מהגרט הכלכלי המתקיים בפועל.

² בביצים המירו חלק ניכר מהסובסידיה במחיר שוק רק בסוף תשכ"ו והמרה זו עשויה לבוא לידי ביטוי רק בתשכ"ז.

³ בפירות קיימת קרן משותפת לממשלה וליצרנים המשמשת לתשלום מחירי מינימום, ובה יחס השותפות הוא 1:1. גידול היצע הפירות, שהיה מלווה בירידת מחיריהם ובהגדלת ה"עודפים", גרם להגדלת הסובסידיה הניתנת לפירות.

הסובסידיות לחקלאות, תשכ"ח ותשכ"ו

העלייה או הירידה (-) מתשכ"ה לתשכ"ו				
תשכ"ה *	תשכ"ו	ערך הסובסידיה	כמות ** התפוקה	שיעור הסובסידיה ליחידת תפוקה
(מיליוני ל"י)				
(אחוזים)				
ביצים	25.0	24.0	-3.7	-8.3
עופות	5.5	1.7	-69.6	10.2
חלב בקר	32.8	29.7	-9.4	9.4
בשר בקר	1.2	2.4	100.0	-7.5
חלב צאן	0.3	—	-100.0	5.0
דגים	2.4	0.5	-79.2	-25.0
כותנה	14.7	7.6	-48.4	15.5
ירקות ותפוחי אדמה	13.0	9.2	-29.0	21.6
פירות	2.3	2.8	21.7	11.3
אגוזי אדמה	2.1	2.4	14.3	—
סלק סוכר ***	5.6	5.3	-5.4	-5.4
טבק	0.3	0.5	56.3	12.0
חיטה	4.3	4.0	-7.0	-30.6
שוניות	0.4	0.3	-25.0	—
ממחלקת ההתיישבות של הסוכנות היהודית	1.4	0.8	-42.9	—
סך כל הסובסידיות לתפוקה	111.3	91.2	-18.1	2.7
מספוא	19.2	25.5	33.1	21.0
מים	13.2	15.1	14.6	9.0
דשנים	2.9	3.0	3.4	0.3
סך כל הסובסידיות לגורמי ייצור	35.3	43.6	23.5	14.8
פיצויי בצורת ונוקי קרה	0.2	13.8	590.0	—
סך כל הסובסידיות	146.8	148.6	1.2	—

הערות: שיעורי השינוי חושבו ממספרים בלתי מעוגלים.
* נתונים מתוקנים.

** ביצים, עופות, חלב בקר, ירקות ותפוחי אדמה ופירות — לפי ערך השיווק המאורגן. בשר בקר, חלב צאן, אגוזי אדמה וטבק — לפי ערך התפוקה. כותנה — לפי ערך הסיבים. דגים — לפי ערך המדגה. חיטה — לפי הכמות שקנתה הממשלה.

*** לפי 20 ל"י לטונה גולמית.

הסכום: משרד החקלאות, הסוכנות היהודית ומשרד האוצר.

ייצור, היה עיקר הגידול בתשכ"ו תוצאה של ההרחבה הניכרת בתשומת המים והמספוא הקנוי, עקב הבצורת, אם כי במספוא קנוי גדלה הסובסידיה ליחידת תשומה גם בתשכ"ו, כתוצאה מעליית מחירי מרכיבי תשומה זו בחוץ לארץ.

5. השקעות, מלאי הון ומימון

א. השקעות ומלאי הון

בתשכ"ו היתה רמת ההשקעות הגולמיות, במחירים שוטפים, במשקים חקלאיים ובמפעלי פיתוח ציבוריים דומה בהיקפה לרמה של תשכ"ה (לוח י"א-11). במחירים קבועים, חלה ירידה בשיעור 5 אחוזים בקירוב, לעומת ירידה בשיעור 10 אחוזים בקירוב בתשכ"ה. האטת קצב הירידה מקורה במפעלי פיתוח ציבוריים, מפעלים שבהם ירדו ההשקעות הריאליות בתשכ"ו ב-3.5 אחוזים, לאחר ירידה של 16 אחוזים בתשכ"ה. במשקים חקלאיים, לעומת זאת, הוחש קצב הירידה מ-2 אחוזים בתשכ"ה ל-6 אחוזים בתשכ"ו. ירידת ההשקעות הריאליות במשקים חקלאיים מחד גיסא, וגידול בשיעורי הגרט והבלאי מאידך גיסא, הביאו להאטה נוספת בקצב הגדול הריאלי של מלאי ההון בחקלאות (לוח י"א-12):

לוח י"א-11

אומדן ההשקעה הגולמית בחקלאות, תשכ"ה ותשכ"ו

העלייה או הירידה (-) מתשכ"ה לתשכ"ו			הערך במחירים שוטפים		
במחיר	בכמות	בערך	תשכ"ו	תשכ"ה *	
(אחוזים)			(מיליוני ל"י)		
במשקים חקלאיים					
6.8	-22.3	-17.2	31.8	38.4	מטעים
5.3	100.4	111.0	4.5	2.1	בעלי חיים
—	-2.8	-2.8	27.4	28.2	מבני משק שונים **
3.5	0.2	3.7	47.5	45.8	ציוד ומכונות
סך הכול					
3.6	-6.2	-2.8	111.2	114.5	במשקים חקלאיים
במפעלי פיתוח					
ציבוריים					
2.2	-0.9	1.3	75.6	74.6	מפעלי מים
14.5	-10.3	2.7	31.6	30.8	שונות ***
סך הכול במפעלי					
5.5	-3.6	1.7	107.2	105.4	פיתוח ציבוריים
4.5	-5.0	-0.7	218.4	219.9	סך הכול כללי

הערות: שיעורי השינוי חושבו ממספרים בלתי מעוגלים.

* נתונים מתוקנים.

** מבני משק, בריכות דגים ורשתות השקיה מקומיות.

*** ייצור, הכשרת קרקע, ניקוז ושימור קרקע, מרעה טבעי, חוות נסינות וכדומה.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

מלאי ההון היצרני בחקלאות*, 1965 ו-1966

(מחירים שוטפים)

מלאי הון גקי			מלאי הון גולמי		
העלייה או הירידה (-) מ-1965 ל-1966			העלייה או הירידה (-) מ-1965 ל-1966		
מלאי ההון 1966	מלאי ההון** 1965	מלאי ההון נקי	מלאי ההון 1966	מלאי ההון** 1965	מלאי ההון גולמי
בערך	בכמות	במחיר	בערך	בכמות	במחיר
(מיליוני ל"י)			(מיליוני ל"י)		
(אחוזים)			(אחוזים)		
נכסים קבועים			נכסים קבועים		
מטעים			מטעים		
מבני משק, רשתות השקיה			מבני משק, רשתות השקיה		
ומפעלי מים מקומיים			ומפעלי מים מקומיים		
מכונות וציוד			מכונות וציוד		
בעלי חיים***			בעלי חיים***		
4.4	0.5	4.9	681.0	649.4	4.4
2.0	0.1	2.1	582.7	570.8	2.0
1.6	-1.4	0.2	171.2	170.8	1.6
5.2	1.4	6.7	309.1	289.7	5.2
3.4	0.4	3.8	1,744.0	1,680.7	3.3
1.9	2.2	4.1	356.6	342.4	1.9
3.1	0.7	3.8	2,100.6	2,023.1	3.1
4.4	0.5	4.9	681.0	649.4	4.4
2.0	0.1	2.1	582.7	570.8	2.0
1.6	-1.4	0.2	171.2	170.8	1.6
5.2	1.4	6.7	309.1	289.7	5.2
3.4	0.4	3.8	1,744.0	1,680.7	3.3
1.9	2.2	4.1	356.6	342.4	1.9
3.1	0.7	3.8	2,100.6	2,023.1	3.1

* להוציא קרקע ונכסים כספיים (מוזמנים ופיקדונות, ניירות ערך, זכויות, חייבים וכדומה).
** נתונים מתוקנים.

*** אינו כולל מלאי עופות לבשר ודגים.

**** אומדן לסוף שנה חקלאית; יתר הנתונים הם לסוף שנת לוח.

המקור: נכסים קבועים — ד"ר א. ל. נפתלי; מלאי שוטף — אומדני בנק ישראל בהסתמך על מחקרו של מ' חייט, אומדן מלאי ההון השוטף והביקוש להון חוזר בחקלאות תשכ"ד, משרד החקלאות האגף לסקר וייעוץ כלכלי, נובמבר 1963.

מלאי ההון הגולמי גדל ב-2.6 אחוזים, לעומת 4 אחוזים בקירוב בתשכ"ה, ואילו מלאי ההון הנקי גדל במחצית האחוז בלבד, לאחר גידול בשיעור 3 אחוזים בקירוב בתשכ"ה. במרבית סעיפי ההשקעה במשקים חקלאיים היתה ההשקעה הגולמית הריאלית שווה בערכה לבלאי, ולפיכך כמעט שלא חל גידול ריאלי במלאי ההון הנקי. במכונות וציוד היתה ההשקעה הנקייה מבלאי נמוכה ב-1.5 אחוזים מאשר בתשכ"ה.

במטעים חלה החשה ניכרת בקצב ירידת היקף ההשקעות הריאליות (22 אחוזים, לעומת כ-9 אחוזים בתשכ"ה). החשה זו קשורה במצבו של ענף זה בשנים האחרונות: הואיל וההיצע הינו נתון על ידי היקף המטע הקיים, והואיל וצפוי גידול מתון בביקוש, הוחמר משטר הגבלות הנטיעה וירדה כדאיות החריגה מהגבלות אלו, עקב ירידת המחירים הצפויה בענף זה.

במכונות וציוד לא גדלה ההשקעה הגולמית הריאלית מאז תשכ"ד, לאחר שבשנים 1960 עד 1964 היא גדלה בשיעור ממוצע של 7 אחוזים, התפתחות זו קשורה, כפי הנראה, בקיפאון שחל בהיקף הייצור של התפוקה בחקלאות בשנתיים האחרונות, ובתשכ"ו קשורה היא אף לתמורות שחלו בתשומות העבודה¹. ייתכן שהדבר קשור אף לעובדה, ששנת תשכ"ו היתה שנת בצורת, מאחר שענפי הפלחה — הנפגעים העיקריים מבצורת — הם עתירי הון בעיקר מהסוגים הכלולים בסעיף זה².

ההשקעה בבעלי חיים הוכפלה בתשכ"ו, במחירים קבועים, והדבר קשור בהרחבה המזורזת של ענף הרפת בשנה הנסקרת³.

במבני משק שונים הואט קצב הירידה בהשקעות הגולמיות, במחירים קבועים: מ-23 אחוזים בתשכ"ה לפחות מ-3 אחוזים בתשכ"ו. בסעיף השקעות זה, הכולל מבני משק, רשתות השקיה מקומיות ובריכות דגים, חל גידול בהשקעות במבני משק בשיעור 4.5 אחוזים, בעוד שהיקף ההשקעות ברשתות השקיה ירד ב-12.5 אחוזים, ואילו בבריכות דגים לא היתה תוספת השקעות בשנתיים האחרונות.

היעדר ההשקעות בבריכות דגים בשנתיים האחרונות קשור בהוצרות העודפים בענף זה, לאחר שמחירי הדגים הועלו בשיעור ניכר, ואילו ההיצע של דגים אחרים גדל באופן ניכר. הירידה בהשקעות ברשתות השקיה, (המשתקפת אף בהאטת גידול שטחי השלחין) קשורה במגבלת המים ויש להניח, שהיא הוחמרה עוד יותר בשנה הנסקרת, בעקבות הבצורת. הגידול הריאלי בהשקעות במבני משק קשור, כפי הנראה, בתהליך ההתמתחות המזורז העובר על החקלאות⁴ והמחייב המשך ההשקעות בסעיף זה.

ב. החוב המוסדי

יתרת החוב המוסדי של החקלאות גדלה ב-1966 ב-160 מיליון ל"י, לעומת כ-120 מיליון ל"י ב-1965 (לוח י"א-13). כל הגידול בתוספת האשראי מקורו באשראי לזמן ארוך, בעוד האשראי לזמן קצר גדל בסכום דומה בשתי השנים.

החוב לסוכנות, הנושא ריבית בשיעור נוח ביותר⁵, גדל ב-1966 מ-70 מיליון ל"י, שהן למעלה ממחצית מתוספת האשראי לזמן ארוך. חלקו של חוב הסוכנות בסך החוב המוסדי לזמן

¹ ראה דיון בתשומות העבודה בסעיף העוסק בתשומות.

² הבצורת השפיעה על היקף ההשקעות במכונות וציוד גם בשנים קודמות: בשנים 1962 ו-1963, שהיו שנות בצורת, היתה ירידה בהשקעות בסעיף זה, ואילו בשנים 1961 ו-1964, שהיו שנים גשומות, היה גידול ניכר בהשקעות במכונות וציוד.

³ דיון מפורט בנושא זה מצוי בסעיף ג2 (א) ו(ב) לעיל.

⁴ דיון מפורט בנושא זה ובהשפעתו על הצורך להשקיע במבנים מצוי בסעיף 33 לעיל.

⁵ שער הריבית על החוב לסוכנות, המחושב לפי סך גביות הריבית בפועל מחולק ביתרת החוב לסוכנות, היה ב-1966 פחות מאחוז אחד. שער ריבית דומה היה גם ב-1965.

לוח י"א-13
יתרת החוב המוסדי של החקלאות, 1965 ו-1966

העלייה מ-1965 ל-1966				1966		1965	
לרבות הפרשי הצמדה	למעט הפרשי הצמדה	לרבות הפרשי הצמדה	למעט הפרשי הצמדה	לרבות הפרשי הצמדה	למעט הפרשי הצמדה	לרבות הפרשי הצמדה	למעט הפרשי הצמדה
(מיליוני ל"י)	(מיליוני ל"י)	(מיליוני ל"י)	(מיליוני ל"י)	(מיליוני ל"י)	(מיליוני ל"י)	(מיליוני ל"י)	(מיליוני ל"י)
9.8	125.1	10.7	134.4	1,397.4	1,392.9	1,272.3	1,258.5
7.6	71.3	7.6	71.3	1,014.8	1,014.8	943.5	943.5
7.7	18.7	14.1	23.0	190.5	186.0	176.8	163.0
(1.3)	(1.4)	(7.3)	(7.2)	(108.7)	(105.5)	(107.3)	(98.3)
(17.7)	(12.3)	(24.4)	(15.8)	(81.8)	(80.5)	(69.5)	(64.7)
—	—	32.5	27.2	—	111.0	—	83.8
—	—	4.4	1.1	—	26.0	—	24.9
—	—	67.3	10.3	—	25.6	—	15.3
—	—	5.3	1.5	—	29.5	—	28.0
10.9	26.5	11.3	27.1	269.3	267.4	242.8	240.3
11.4	25.4	11.8	26.0	248.6	246.7	223.2	220.7
5.6	1.1	5.6	1.1	20.7	20.7	19.6	19.6
10.0	151.6	10.8	161.5	1,666.7	1,660.3	1,515.1	1,498.8

לזמן ארוך¹

1. לסוכנות היהודית²

למוסדות כספיים³

2. לבנק החקלאות לישראל

3. מזה: אמצעים עצמאיים

פיקדונות הממשלה

5. לקרנות ולמוסדות כספיים למימון חקלאי⁴

6. למוסדות כספיים אחרים

7. למוסדות בנקאיים מפיקדונות הממשלה

8. למוסדות אחרים⁵

לזמן קצר⁶

9. למוסדות בנקאיים מאמצעיהם⁷

10. למוסדות בנקאיים מפיקדונות הממשלה

סך הכול

1. כוללים כאן סכומים של אשראי לזמן קצר, אשר אין אפשרות להפרידם מחמת היעדר נתונים.
 2. ראה: בנק ישראל, דין וחשבון 1964, ירושלים, מאי 1965, עמוד 220, לוח י"א-14, הערה (2), הנתונים הם לשנה תקציבית.
 3. לפי ההגדרה בפרק י"ו, "המוסדות הכספיים", להלן.
 4. חלק ממקורותיהם הכספיים של אלה (בעיקר קרנות התיישבות) הינו "הון עצמי" של החקלאות. סכום זה לא נוכח מיתרת החוב של החקלאות למוסדות אלה.
 5. "גמול", קופות גמל וחברות ביטוח.
 6. כלולים כאן סכומים של אשראי לזמן ארוך ולזמן בינוני, אשר באין נתונים מספיקים, אין אפשרות להפרידם משאר סעיפי האשראי. מאידך גיסא, אין נכללים כאן סכומי האשראי לזמן קצר מהבנק לחקלאות אשר נכללו באשראי לזמן ארוך.
 7. כולל סכומי נכיון המשנה בבנק ישראל בסך 2.2 מיליון ל"י ב-1965 ו-18.0 מיליון ל"י ב-1966.
 8. כולל 5 מיליון ל"י, אשראי מפיקדונות הממשלה לעיבוד פרדסים.
 9. נתקבל על ידי חיבור הסכומים הכוללים הפרשי הצמדה עם הסכומים שאינם כוללים הפרשי הצמדה בסעיפים המסומנים במקף.
- הסקור: שורה 1 — דוחות הסוכנות היהודית וההסתדרות הציונית.
שורות 2, 3 ו-4 — בנק ישראל.
שורות 5, 6 ו-7 — פרק י"ו, "המוסדות הכספיים", וכן פרק י"ח, "הפעולות הכספיות של מוסדות הגמל והביטוח", ברו"ח זה.
שורה 7 — בנק ישראל, דרך החישוב פורטה בבנק ישראל, נספח לדין וחשבון 1964, ירושלים, דצמבר 1965.
שורה 9 — בנק ישראל, סטטיסטיקה של הווסדות הבנקאיים.
שורה 10 — משרד החקלאות ובנק ישראל.

מקורות המימון ושימושיהם, 1962 עד 1966

(מיליוני ל"י)

1966	1965	1964	1963	1962	
א. המקורות החיצוניים					
134.4	96.1	117.0	79.9	58.9	1. הגידול באשראי המוסדי לזמן ארוך
27.1	27.3	31.5	-5.5	17.2	2. הגידול באשראי המוסדי לזמן קצר
161.5	123.4	148.5	74.4	76.1	3. סך כל מקורות המימון החיצוניים המאותרים
ב. השימושים					
111.2	114.5	143.3	105.0	110.5	4. השקעות גולמיות במשקים חקלאיים במשך השנה *
14.2	31.5	18.4	54.6	25.2	5. הגידול בערך המלאי השוטף
125.4	146.0	161.7	159.6	135.7	6. סך כל השימושים המאותרים בחקלאות
ג. עודף במקורות חיצוניים מאותרים על שימושים מאותרים בחקלאות					
36.1	-22.6	-13.2	-85.2	-59.6	7. עודף מקורות חיצוניים (3-6)
23.2	-18.4	-26.3	-25.1	-51.6	8. עודף מקורות חיצוניים לזמן ארוך (4-1)
12.9	-4.2	13.1	-60.1	-8.0	9. עודף מקורות חיצוניים לזמן קצר (5-2)
106.3	95.2	83.9	71.3	63.2	10. מקורות פנימיים ** זקיפה לבלאי
267.8	218.6	232.4	145.7	139.3	11. סך כל המקורות החיצוניים והפנימיים בחקלאות (10+3)
ה. עודף מקורות חיצוניים ופנימיים על השימושים המאותרים בחקלאות					
142.4	72.6	70.7	-13.9	3.6	12. סך כל עודף המקורות החיצוניים והפנימיים (11-6)
129.5	76.8	57.6	46.2	11.6	13. עודף המקורות החיצוניים והפנימיים לזמן ארוך (10+8)

* הנתונים לשנים עברו מתוקנים.

** בהיעדר נתונים על חלקם של המקורות הפנימיים ששימשו להגדלת ערך הנכסים במשק החקלאי, הונח כאן, כי מקורות אלה היו שווים לערכו הנוסף של הבלאי. יש בהנחה זו כדי לקבוע כללי התנהגות נורמטיביים ביחס ל"מימון עצמי", וכמובן, ייתכן שבפועל, היה ה"מימון העצמי" שונה מערך זקיפה זו.

ה מקור : אשראי : לוח י"א-13 ; בלאי : לוח י"א-1 ; מלאי הון שוטף : לוח י"א-12.

יתרת האשראי לזמן קצר שניתן באמצעות המוסדות הבנקאיים¹, 1965 ו-1966

העלייה או הירידה (-) מ-1965 ל-1966		1966		1965			
ממוצע שנתי	סוף שנה	ממוצע שנתי	סוף שנה	ממוצע שנתי ²	סוף שנה		
(מיליוני ₪)	(מיליוני ₪)	(מיליוני ₪)	(מיליוני ₪)	(מיליוני ₪)	(מיליוני ₪)		
13.5	13.9	13.6	16.7	116.9	139.4	103.0	122.7
א) אשראי מוכון (שחרור מנזילות ונכיון משנה בבנק ישראל) ³							
ב) מאמצעי המוסדות הבנקאיים והסוכנות (שאינם משוחררים מנזילות) ⁴							
5.4	0.6	7.9	0.7	11.8	12.3	11.2	11.4
5.6	0.8	7.5	1.1	15.2	15.7	14.4	14.6
ג) מפקידונות הממשלה למתן אשראי להון חוזר							
11.9	15.3	12.6	18.7	143.9	167.4	128.6	148.7
ד) סך הכול במסגרת תכנית מימון הייצור החקלאי ⁵							
24.5	19.1	9.2	8.4	96.9	100.0	77.8	91.6
ה) אשראי אחר מאמצעי הבנקים ⁶							
16.7	34.4	11.3	27.1	240.8	267.4	206.4	240.3
ו) סך האשראי לזמן קצר באמצעות הבנקים							
19.6	17.0	9.5	9.3	103.7	107.3	86.7	98.0
ז) מזה: מאמצעי המוסדות הבנקאיים במסגרת הוראות הנזילות ⁷							

1. היתרות אינן כוללות הפרשי הצמדה. כמו כן לא נכללו יתרות האשראי קצר המועד שניתנו על ידי בנק החקלאות לישראל, פרט ליתרה המשוחררת מנזילות, הכלולה בתכנית האשראי המוכון.
 2. אופן חישוב הממוצע השנתי פורט בבנק ישראל, נספח לדין וחשבון 1964, ירושלים, דצמבר 1965.
 3. כולל בנק החקלאות לישראל.
 4. השתתפות הבנקים (להוציא בנק החקלאות לישראל) בקרנות משותפות של הממשלה והמחלקה להתיישבות של הסוכנות היהודית למתן אשראי להון חוזר במסגרת הוראות הנזילות.
 5. התכנית המשותפת לבנק ישראל ולמשרד החקלאות.
 6. כולל קרן משותפת לבנקים ולממשלה למימון עיבוד פרדסים בסך 13 מיליון ל"י (שבה חלק הממשלה הוא 5 מיליון ל"י).
 7. שורה ב', ושורה ה', פחות חלק הממשלה בקרן לעיבוד פרדסים (ראה הערה 6).
- הסכום: שורה א' — בנק ישראל. שורות ב' ו-ג' — אוסף על סך נתונים ממשרד החקלאות. שורות ה' ו-ז' — בנק ישראל.

ארוך של החקלאות אמנם ירד במקצת ב־1966, אך המשיך להיות למעלה מ־70 אחוזים מחוב זה. ירידה יחסית זו נובעת מגידולם המהיר יותר של מרכיבי האשראי המוסדי האחרים לזמן ארוך ב־1966.

יש לציין את הגידול הרב שחל באשראי שמקורו מפיקדונות הממשלה. גידול בסך 27 מיליון ל"י, לעומת כ־8 מיליון ל"י ב־1965. הגידול המהיר באשראי לזמן ארוך, בעוד רמת ההשקעות במשקים החקלאיים המשיכה לרדת, הביא לקימו של עודף מקורות מימון חיצוניים לזמן ארוך על השימושים המאותרים בחקלאות בסך כ־20 מיליון ל"י ב־1966 (לוח י"א-14). בשנים קודמות היה עודף זה שלילי, ומשמעות הדבר היא, שעד 1965 מומנה תוספת הנכסים במשקים חקלאיים, בחלקה, או על ידי מקורות מימון עצמיים של החקלאות, לרבות הבלאי, או על ידי אשראי חיצוני לזמן קצר. יצירתו של עודף מקורות חיצוניים חיובי לזמן ארוך, שהוא פרי מדיניות, שמטרתה המרת אשראי שנתקבל בתנאים גרועים באשראי נוח יותר, משקפת אמנם הטבה ניכרת במצב מימון החקלאות ב־1966, אולם, מאידך גיסא, היא מאפשרת שימוש בחלק ממקורות אלו לשימושים אחרים, בין אם במישרין ובין אם בעקיפין, על ידי שחרור מקורות עצמיים של החקלאים להקצאתם לשימושים אחרים. דבר זה אף נרמז בעקיפין בעובדה שהאשראי המוסדי לזמן קצר גדל ב־1966 בסכום דומה ל־1965, בעוד שמלאי ההון השוטף גדל ב־1966 רק במחצית בערך מהגידול באשראי לזמן קצר.

תוספת האשראי המוסדי לזמן קצר גדלה בשתי השנים בסכום דומה של כ־27 מיליון ל"י, (לוח י"א-15). בהרכב תוספת האשראי לזמן קצר חל שינוי המשקף הטבה בתנאי המימון של

לוח י"א-16

היתרה השנתית הממוצעת* של האשראי המוכוון, לפי הייעוד, 1965 ו־1966

הייעוד	1965	1966	העלייה או הירידה (-) 1965 ל־1966
(מיליוני (אחוזים) (ל"י)	(מיליוני (אחוזים) (ל"י)	(מיליוני (אחוזים) (ל"י)	(מיליוני (אחוזים) (ל"י)
גידולי שדה וגן**	51.5	40.0	57.3
פרדסנות	15.4	12.0	13.2
בעלי חיים, מוצרי בעלי חיים ומספוא***	11.7	9.1	11.2
מלאי אחר ושונות****	6.4	5.0	6.1
בלתי מוגדר*****	43.6	33.9	56.1
סך הכול	128.6	100.0	143.9

הערות: שיעורי השינוי חושבו ממספרים בלתי מעוגלים.
 * על אופן חישוב היתרה הממוצעת לאשראי המוכוון והגדרת האשראי המוכוון לחקלאות ראה: בנק ישראל, נספח לדיון וחשבון 1964, ירושלים, דצמבר 1964.
 ** אשראי לכותנה, פלחה, אגוזי אדמה, תפוחי אדמה, טבק, סלק סוכר, ירקות ליצוא ויצוא תוצרת חקלאית.
 *** אשראי ליבוא מספוא, לגידול מספוא מקומי, ליצור קמח אספסת, לענפי הרפת, הצאן והלול, ליבוא תוצרת לול, ליבוא חומר רבייה ואשראי לדיג.
 **** אשראי לשימורי מזון (פירות, ירקות ודגים) לייצור כוהל ויין וכד'.
 ***** אשראי לארגוני קנייה, חברות, חוות ופרטיים, לייצור ואיסוס זרעים, לנעצי בצורת, אשראי במסגרת קרנות שונות וכד'.

חשבון הון חלקי של החקלאות, 1965 ו-1966

העלייה או הירידה (-) מ-1965 ל-1966		1966	*1965	
(מיליוני ל"י)				(אחוזים)
נכסים יצרניים (בניכוי בלאי במחירי חידוש)				
נכסים קבועים				
1. מטעים, מבני משק, רשתות השקיה ומפעלי מים מקומיים				
3.6	43.5	1,263.7	1,220.2	
2. מכונות, ציוד ובעלי חיים				
4.3	19.8	480.3	460.5	
3. סך הכול ביניים				
3.8	63.3	1,744.0	1,680.7	
נכסים שוטפים				
4. מלאי שוטף				
4.1	14.2	356.6	342.4	
5. סך הכול ביניים				
3.8	77.5	2,100.6	2,023.1	
6. נכסים אחרים **				
—	—	—	—	
התחייבויות ***				
7. התחייבויות מוסדיות, בעיקר לזמן ארוך				
9.8	125.1	1,397.4	1,272.3	
8. התחייבויות מוסדיות, בעיקר לזמן קצר				
10.9	26.5	269.3	242.8	
9. סך הכול התחייבויות				
10.0	151.6	1,666.7	1,515.1	
10. התחייבויות אחרות ****				
—	—	—	—	
11. הון עצמי				
—	—	—	—	

* נתונים מחוקנים.
 ** קרקע פרטית, השבחת קרקע ונכסים כספיים (מוזמנים, סיקדונות, חייבים, זכויות, מניות וכו').
 *** לרבות הפרשי הצמדה בסך 16.3 מיליון ל"י ב-1965 ו-6.4 מיליון ל"י ב-1966.
 **** אשראי ספקים, זכאים ואשראי לא מוסדי אחר.
 ה'טז ז'ר : נכסים — לוח י"א-12; התחייבויות מוסדיות — לוח י"א-13.

אשראי זה, שכן חלקו של האשראי הניתן במסגרת תכנית מימון הייצור החקלאי¹ בסך תוספת האשראי לזמן קצר היה ב-1966 כשני שלישים, לעומת כמחצית ב-1965. אשראי זה הינו נוח יותר, שכן הוא ניתן בשער ריבית נמוך יותר מהאשראי שנותנים הבנקים במסגרת הגזילות הרגילה.

בייעודי האשראי המוכוון (לוח י"א-16) חלו שינויים בהשוואה ל-1965: חלקו של האשראי לייעודים בלתי מוגדרים גדל מ-34 אחוזים ל-39 אחוזים ב-1966. חלקה של הפרדסנות ירד ב-1966 ל-9 אחוזים לאחר שב-1965 הוא היה כ-12 אחוזים. אולם אין לראות בכך הרעה במימון הפרדסנות, מאחר שענף זה נהנה ממקורות מימון מוכוונים נוספים, שבחלקם אף גדלו ב-1966.² כן ירד במקצת חלקו של האשראי המוכוון המיועד למספוא ובעלי חיים. חלקו של האשראי לגידולי שדה וגן נשאר כ-40 אחוזים — כפי שהיה ב-1965 — אם כי הוא גדל ב-6 מיליון ל"י בממוצע שנתי, בעיקר כתוצאה מהגידול בתפוקת הכותנה. הגידול באשראי המוכוון לייעודים בלתי מוגדרים התבטא בכל מרכיבי סעיף זה, כגון, אשראי לארגוני קניות, חברות, קרנות ושונות.

¹ ראה הערה בעמוד 230.

² הקרן המשותפת לבנקים ולממשלה למימון עבור הפרדסנות גדלה ב-1966 בשיעור ניכר.